

Kompetanse

**på globalt
samarbeid**

Competence in Global Co-operation
Compétence en Coopération Globale

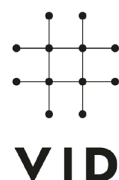
www.sik.no

Kompetanseløft for åpne barnehager (KOMÅP)

Sluttrapport

Hugrun Osk Gudjonsdottir
Øystein Lund Johannessen

SIK-rapport 2018:1



Senter for interkulturell kommunikasjon

Centre for Intercultural Communication

Centre pour la Communication Interculturelle

	<p>Senter for Interkulturell Kommunikasjon</p> <p>Misjonsmarka 11, 4024 Stavanger, Norway</p> <p>P.O. Box 226, 4001 Stavanger, Norway</p> <p>Homepage: http://www.sik.no</p>
---	--

<p>ISBN: 978-82-93535-09-6 (PDF)</p>	<p>Title: Kompetanseløft for åpne barnehager (KOMÅP). Sluttrapport</p>
<p>ISSN: 1500-1474</p>	<p>Authors: Hugrun Osk Gudjonsdottir Øystein Lund Johannessen</p>
<p>Project number: 285237</p>	<p>Editor : Senter for interkulturell kommunikasjon (SIK)</p>
<p>Completion date: August 2018</p>	<p>Publisher: Senter for interkulturell kommunikasjon (SIK)</p>

Abstract

På oppdrag fra Utdanningsdirektoratet gjennomførte Senter for interkulturell kommunikasjon (SIK) i 2017 et kompetanseløft for ansatte i åpne barnehager i Norge, «KOMÅP-prosjektet». Denne rapporten omhandler gjennomføringen av og erfaringer fra KOMÅP-prosjektet. Det overordnede målet for KOMÅP-prosjektet var å gi deltakerne et kompetansehevingsopplegg som ville prege arbeidsplassen og kollegafelleskapet hele arbeidsåret og også på lengre sikt. Prosjektet besto av 1) 4 fagsamlinger, 2) utviklingsarbeid i hver deltakende barnehage, 3) veiledning ved et veiledningskorps og 4) erfaringskonferanse i Oslo ved avslutningen av prosjektet. Fagsamlingene ble gjennomført i fire regioner med 112 deltakere fra 62 åpne barnehager fra hele Norge. KOMÅP-prosjektet hadde mange samarbeidspartnere og underleverandører fra UH-sektoren som bidro sterkt til gjennomføringen. SIK var prosjektleder og sto for organisering av faglig og praktisk gjennomføring, men hadde tett samarbeid med partnerinstitusjonene og løpende kontakt med Utdanningsdirektoratet i løpet av hele prosjektet. Det ble dannet referansegruppe med 7 deltakere for å gi råd i de ulike fasene av prosjektet, et veiledningskorps med 12 veiledere som skulle veilede de ansatte i deltakende åpne barnehager og 9 forelesere med ansvar for hver sine tema på fagsamlingene. KOMÅP-prosjektet fikk svært gode tilbakemeldinger fra deltakerne, så vel som veilederne og foreleserne som bidro, og prosjektledelsen oppsummerer på bakgrunn av dette kompetanseløftet som vellykket. KOMÅP-prosjektet har i løpet av prosjektåret 1) gitt deltakerne en betydelig kompetanseutvikling både på kort sikt og på lengre sikt gjennom at barnehagene i prosessen også har utviklet seg som lærende organisasjoner. Det har 2) gitt deltakerne mulighet til å styrke sitt faglige nettverk, både med pedagoger i andre barnehager og med de barnehagefaglige miljøene ved universiteter og høyskoler i sin region. KOMÅP-prosjektet har bidratt til å 3) synliggjøre åpen barnehages egenart og bidrag i barnehagesektoren, både for de ansatte i åpne barnehager, eierne av barnehagene, barnehageadministrasjonene og politikerne som arbeider med barnehagefeltet i Norge. I tillegg ble det 4) etablert kontakt med UH-sektoren i Norge som er viktig for at kunnskap om åpen barnehage kommer inn i barnehagelærerutdanningen og at mer forskning på åpne barnehager blir gjennomført. KOMÅP-prosjektet bidro også til å 5) utvikle ny kunnskap om åpen barnehage, blant annet synliggjøring av en særegen pedagogisk praksis kjennetegnet av å gripe øyeblikket og at pedagogen må være særlig fleksibel og løsningsorientert. En viktig del av KOMÅP-prosjektet var at det 6) bidro til å styrke de ansattes faglige identitet kollektivt og individuelt ved å anerkjenne deres eksisterende profesjonelle kunnskap og rike erfaring som et nødvendig utgangspunkt for læring. Rapporten konkluderer med at det er viktig at de åpne barnehagene fortsetter å være seg bevisst sin egenart, samt det legitime i å være en liten aktør med de muligheter dette gir for å være et konstruktivt korrektiv til den ordinære barnehagen.

Key words: åpen barnehage, barnehagemangfold, kompetanseløft, prosessveiledning, utviklingsarbeid

Forord

Denne rapporten redegjør for bakgrunnen og gjennomføringen av Kompetanseløft for åpne barnehager (KOMÅP) som Senter for interkulturell kommunikasjon (SIK) har gjennomført på oppdrag for Utdanningsdirektoratet i perioden september 2016 til mars 2018. I rapporten gir også prosjektleder ved SIK sin vurdering av måloppnåelsen i prosjektet, foruten å antyde mulig merverdi utover det kontraktsmessige i form av blant annet kunnskapsutvikling samt mulige veier videre for åpen barnehage.

SIK vil benytte denne anledningen til å takke for oppdraget og for et – fra vårt ståsted betraktet – utmerket samarbeid med Utdanningsdirektoratet gjennom hele prosessen. Vi vil samtidig også takke våre kolleger og medarbeidere i prosjektet fra de samarbeidende institusjonene Universitetet i Stavanger, Dronning Mauds Minnes Høgskole for barnehagelærerutdanning, Johannes Læringssenter, IKO Kirkelige pedagogisk senter, Universitetet i Agder, Høgskolen på Vestlandet og Norsk Lærerkademi for viktige faglige bidrag og hyggelig samarbeid.

Til sist, men ikke minst, vil vi takke alle deltakerne i KOMÅP-prosjektet for deres store engasjement og innsats gjennom hele prosjektåret 2017, for all ubetalt overtid og for overbærenheten med oss som hadde det meste å lære om deres profesjonelle virksomhet og arbeidsvilkår. Vi er imponert over det vi har sett, og takknemlige for å ha fått lære om den særegne kompetansen dere innehar i utøvelsen av barnehagelæreryrket i en mangfoldig barnehagehverdag preget av stadig skiftninger og uforutsigbarhet. Vi er glade for å ha blitt kjent med dere alle og vil ønske dere lykke til med det videre arbeidet og med fortsatt kompetanseutvikling til beste for alle foreldrene og barna som vil søke dere i årene som kommer.

Stavanger den 22 august 2018

Øystein Lund Johannessen

Hugrun Osk Gudjonsdottir

Sammendrag

Høsten 2016 fikk Senter for Interkulturell Kommunikasjon (SIK) i oppgave fra Utdanningsdirektoratet å gjennomføre et kompetanseløft for åpne barnehager. Kompetanseløftet skulle være for alle ansatte i åpne barnehager i Norge og fikk navnet «KOMÅP». Det overordnede målet for KOMÅP-prosjektet var å gi deltakerne et kompetansehevingsopplegg som ville prege arbeidsplassen og kollegafellesskapet hele arbeidsåret 2017.

KOMÅP-prosjektet hadde hovedfokus på de faglige temaene «veiledning og støtte til foreldre», «språklig og kulturelt mangfold» «arbeid med de yngste barna» og «barnehagen som pedagogisk virksomhet» med særlig vekt på «implementering av ny rammeplan 2017». Tilbudet skulle ellers legge vekt på nettverksbygging og utvikling av de åpne barnehagene som lærende organisasjoner. I tråd med dette ble KOMÅP organisert på følgende måte:

- 4 fagsamlinger – to over to dager og to over en dag – gjennomført i fire regioner og med til sammen 6 ulike tema
- planlegging og gjennomføring av et utviklingsarbeid i hver deltagende barnehage
- veiledning ved et veilederkorps rekruttert fra hver av de fire regionene, der alle barnehagene fikk besøk og veiledning av sin egen veileder, tre ganger i løpet av året
- en erfaringskonferanse på slutten av prosjektet der alle deltakerne var med og presenterte for hverandre resultatet av sitt utviklingsarbeid

Fire fagsamlinger ble gjennomført for fire nærmere definerte regioner i Stavanger, Bergen, Sandefjord og Oslo i løpet av 2017, og i januar 2018 ble det avholdt en erfaringskonferanse på Gardermoen utenfor Oslo. Deltakelsen i KOMÅP-prosjektet ble vurdert som svært god med 112 deltakere fra 62 åpne barnehager

SIK hadde flere samarbeidspartnere som leverte viktige bidrag og som var avgjørende for at KOMÅP-prosjektet kunne gjennomføres med godt resultat. SIK var prosjektleder og var ansvarlig for planlegging og faglig og praktisk gjennomføring av prosjektet, men hadde tett samarbeid med særlig tre partnerinstitusjoner og løpende kontakt med Utdanningsdirektoratet gjennom hele prosjektperioden. Partnerinstitusjonene var Universitetet i Stavanger (UiS), Dronning Mauds Minne Høgskole (DMMH) og Johannes Læringscenter (JLS). Med disse ble det skrevet underleverandørkontrakt om gjennomføring av nærmere definerte oppgaver i prosjektet, særlig undervisning og prosessveiledning. Videre bidro representanter for en rekke andre institusjoner som veiledere, rådgivere og medlemmer av referansegruppa for KOMÅP. Disse var IKO kirkelig pedagogisk senter (IKO), Norsk lærerakademi (NLA), Universitetet i Agder (UiA), OsloMet og Høgskolen på Vestlandet. Referansegruppa besto av 7 deltakere som fulgte prosjektet i de ulike fasene og gav råd og innspill på basis av løpende orientering fra prosjektleder. Veilederkorpset bestod av 12 veiledere, 2 – 4 i hver region, som fordelte ansvaret for besøk og veiledning i de deltagende åpne barnehagene seg imellom, med særlig vekt på

utviklingsarbeidet som skulle gjennomføres i løpet av prosjektåret. På de fire rundene med fagsamlinger deltok til sammen 9 forelesere.

KOMÅP-prosjektet fikk svært gode tilbakemeldinger fra deltakerne, så vel som veilederne og foreleserne som bidro, og prosjektledelsen oppsummerer på denne bakgrunnen kompetanseløftet som vellykket. Grunnlaget for denne vurderingen er personlige henvendelser og et løpende datamateriale som ble samlet inn i løpet av hele prosjektperioden. Materialet består av evalueringsskjemaer som deltakerne svarte på etter hver samling, to veiledningsrapporter som deltakerne skrev i samarbeid med veilederne, muntlige tilbakemeldinger fra deltakere og andre involverte i prosjektet, i tillegg til at notater og stikkord på tusjtafle fra fagsamlingene ble fotografert, samlet inn og brukt i senere analyser.

Evalueringene fra de fire fagsamlingene viser høye score på opplevd relevans på alle temaene på fagsamlingene og det er derfor grunnlag for å konkludere at fagsamlingene, særlig sett i sammenheng med utviklingsarbeidene og veiledningen, har gitt en betydelig kompetanseutvikling både på kort sikt og på lengre sikt gjennom at barnehagene i prosessen også har utviklet seg som lærende organisasjoner.

Videre var det et hovedmål at KOMÅP-prosjektet skulle gi deltakerne mulighet til å styrke sitt faglige nettverk, både med pedagoger i andre barnehager og med de barnehagefaglige miljøene ved universiteter og høyskoler i sin region. Dette målet ble langt på vei oppnådd, om enn i varierende grad i de ulike regionene som ble definert. I flere av regionene er det i etterkant av KOMÅP tatt initiativ til nye formaliserte fagnettverk for åpne barnehager, blant annet egne facebook - grupper. Kunnskapsdepartementet har i 2018 bevilget ekstra midler til videreføring av arbeidet med å styrke nettverk og å synliggjøre åpen barnehage som en viktig aktør innen sektoren, blant annet gjennom informasjonstiltak overfor kommuner, UH-sektoren og andre berørte instanser.

Det var viktig både for oppdragsgiver og for deltakerne selv å synliggjøre åpen barnehage, særlig overfor barnehagesektoren, men også for politiske beslutningstakere i kommune og stat og for allmennheten. De ansatte i de åpne barnehagene satt stor pris på at Utdanningsdirektoratet inviterte til et kompetanseløft spesielt for dem. Dette opplevde de som et klart tegn på at den åpne barnehagen ble verdsatt og anerkjent som en legitim bidragsyter til barnehagemangfoldet i Norge. Prosjektledelsens erfaringer med samarbeidet med eiere og barnehagemyndighet gjennom prosjektet, tilsier videre at det økte offentlige fokuset på åpne barnehagers egenart og bidrag gjennom KOMÅP, var viktig for å oppdatere eiernes, administrasjonenes og politikernes kunnskap og styrke deres bevissthet om dette.

KOMÅP-prosjektet gav også rik mulighet til å utvikle kontakten mellom de åpne barnehagene og UH-sektoren i Norge. Dette var viktig for at ny kunnskap om åpen barnehage skal få innpass i barnehagelærerstudiene og at forskningen på åpen barnehage skal kunne styrkes. Det mest konkrete resultatet av KOMÅP når det gjelder UH-sektoren etter et år med jevnlig veiledning og mange faglige møter mellom forelesere, veiledere og barnehagelærere i åpne barnehager, er at det nå finnes minst 10 fagpersoner sentralt plassert i fem barnehagelærerutdanninger, mange med lang fartstid og fremtredende

posisjoner i sektoren, som har besøkt og observert og lært mye om åpen barnehage og som har fått styrket sin tro på og sin respekt for det faglige bidraget disse barnehagene yter til samfunnet.

KOMÅP-prosjektet har bidratt til kunnskapsutvikling om åpen barnehage, blant annet gjennom å utnytte mulighetene i ulike typer av samlinger og felles aktiviteter til å samle empiriske data med tanke på fremtidig forskningsmessig bearbeiding og publisering. Det bildet som tegnes er en pedagogiske praksis som er tilpasset en mangfoldig og skiftende barnehagehverdag og som krever spesielle profesjonelle ferdigheter i å gripe øyeblikket og mulighetene når de er der, videre at pedagogen må være særlig fleksibel og løsningsorientert ut fra bevisstheten om hvem som er i barnehagen til enhver tid og hvilke muligheter de tilstedeværende voksne gir for spesielle aktiviteter og pedagogisk støtte.

En viktig del av KOMÅP-prosjektet var at det bidro til å styrke de ansattes faglige identitet kollektivt og individuelt ved å anerkjenne deres eksisterende profesjonelle kunnskap og rike erfaring som viktig og som et nødvendig utgangspunkt for læring. Videre at undervisning og veiledning skapte rom for faglige samtaler og refleksjoner som styrket forståelsen av å være anerkjent som barnehagepedagoger med en særegen kompetanse, men like fullt del av en større profesjonell sammenheng enn deres egen, der man jobber ut fra den samme etablerte profesjonskunnskapen og de samme overordnede mål som er reflektert i profesjonsutdanningene, i rammeplanen, barnehageloven og barnekonvensjonen.

Rapporten konkluderer med at det er viktig at de åpne barnehagene fortsetter å være seg bevisst sin egenart, samt det legitime i å være en liten aktør i barnehagefloraen med de muligheter dette gir for å være et konstruktivt korrektiv til den ordinære barnehagen. Målet må være at man i prosessen med å bli anerkjent som like nødvendig og like god som det store flertallet av ordinære barnehager, ikke ender opp med å bli for lik majoriteten men isteden fortsetter å utvikle sin egenart og sitt særegne bidrag.

Innhold

Forord.....	1
Sammendrag.....	2
1. Bakgrunn.....	7
2. Ledelse, deltakere og eksterne bidragsyttere i KOMÅP-prosjektet.....	13
2.1 Prosjektledelse.....	13
2.2 Deltakere i KOMÅP-prosjektet.....	13
2.3 Referansegruppa for KOMÅP.....	13
2.4 Veilederteamet i KOMÅP.....	14
2.5 Forelesere i KOMÅP-prosjektet.....	15
3. Gjennomføring og organisering av KOMÅP-prosjektet.....	16
3.1 Fagsamlinger.....	16
3.2 Utviklingsarbeid.....	20
3.3 Veiledning og veiledningsrapporter.....	23
3.4 Erfaringskonferanse.....	27
3.5 Midler til deltakende åpne barnehager.....	31
3.6 KOMÅP nettside.....	31
3.7 Prosjektledelsens samlede erfaringer og refleksjoner.....	32
4. Deltakerevaluering av KOMÅP- prosjektet.....	36
4.1 Relevans for egen barnehagehverdag.....	36
4.2 Forelesernes formidling.....	37
4.3 Mulighetene for erfaringsdeling og bidrag fra egen praksis.....	38
4.4 Opplegget for fagdagen som helhet.....	38
4.5 Diskusjon rundt deltakerevalueringene i KOMÅP prosjektet.....	39
5. Hva har vært KOMÅP-prosjektets bidrag?.....	41
5.1 Kompetanseutvikling.....	41
5.2 Styrking av faglige nettverk.....	42
5.3 Synliggjøring av de åpne barnehagene overfor eiere og beslutningstakere.....	43
5.4 Kontakt med og bevisstgjøring overfor UH-sektoren.....	44

5.5 Ny kunnskap om åpen barnehage.....	45
5.6 Deltakernes faglige identitet og inspirasjon til fortsatt tjeneste og kompetanseutvikling	46
6. Oppsummering og veien videre.....	48
Referanser.....	50
Vedlegg	51
I. Åpne barnehager som fullførte KOMÅP-prosjektet – etter kommune	51
II. Veilederrapporter i KOMÅP-prosjektet	53
Første veilederrapport.....	53
Andre veilederrapport.....	56
III. Program til erfaringskonferansen 29. - 30. januar 2018.....	58
IV. Presentasjoner på erfaringskonferansen i KOMÅP-prosjektet	60
V. Tilsagnsbrev fra Utdanningsdirektoratet	64

Illustrasjoner

Illustrasjon 1: Hva er en åpen barnehage?.....	7
Illustrasjon 2: Nøkkeltall åpne barnehager i Norge.....	12
Illustrasjon 3: Lysark fra Anita Berge fra første dag på første fagsamling	17
Illustrasjon 4: Lysark fra Berit Tofteland fra andre dag på første fagsamling	17
Illustrasjon 5: Lysark fra Inger Benny Espedal Tungland og Margrethe Jernes fra andre fagsamling .	18
Illustrasjon 6: Lysark fra Wenche Warhaug og Ragnhild Landa fra første dag på tredje fagsamling ..	19
Illustrasjon 7: Lysark fra Gølin Kaurin Nilsen fra andre dag på tredje fagsamling	19
Illustrasjon 8: Lysark fra Anita Berge fra fjerde fagsamling.....	20

Tabeller

Tabell 1: Hvor nyttig synes du dagens tema og faglige innhold var for arbeidet ditt i den åpne barnehage (1-6).....	37
Tabell 2: Hvor god synes du forelesernes formidling var (1-6)	37
Tabell 3: hvordan vil du vurdere mulighetene gjennom dagen til å dele og bidra med egne erfaringer og kunnskap (1-6).....	38
Tabell 4: Hva synes du om opplegget for fagdagen som helhet (1-6).....	39

1. Bakgrunn

Åpen barnehage er et «... åpent pedagogisk tilbud noen timer pr uke til barn som ikke går i ordinær barnehage og til deres foreldre» (Meld. St. 24 [2012-2013]). Videre skiller åpen barnehage seg fra andre driftsformer (ordinære barnehager og familiebarnehager) ved at barna ikke blir tildelt fast plass i barnehagen. Virksomheten baseres på at de voksne som følger barna kan regnes som en del av bemanningen, noe som får betydning for kravene som stilles til antall ansatte pr. barn. Åpen barnehage har eksistert siden 1988, og er regulert gjennom lov om barnehager. I stortingsmeldingen sies det videre at åpne barnehager som er godkjente, må følge rammeplanen og utarbeide egne årsplaner, på linje med ordinære barnehager.

I nevnte melding til Stortinget varslet regjeringen at den ville gjennomføre en undersøkelse om åpne barnehager. Utdanningsdirektoratet lyste i 2014 ut midler til å gjennomføre undersøkelsen, og Trøndelag forskning og utredning i samarbeid med Dronning Mauds Minne Høgskole fikk oppdraget. I anbudsdocumentet for undersøkelsen skriver Utdanningsdirektoratet at tall fra 2012 viser at det da var rundt 200 åpne barnehager i landet. Trøndelag forskning og utvikling skriver i sin rapport fra undersøkelsen, *Åpne barnehager i Norge. Organisering, bruk og betydning* (Haugset, Gotvassli, Ljunggren og Stene, 2014), at det i 2013 var registrert 184 åpne barnehager i rapporteringsdatabasen BASIL og at antallet viste en synkende tendens.

Rapporten viser videre at det er en stor bredde i organisering, eierskap og arbeidsmåter i de åpne barnehagene og at det er stor variasjon fra kommune til kommune og mellom regioner hvor mange åpne barnehager man finner, hvem som eier disse, hvor godt barnehagemyndigheten kjenner til denne driftsformen og hvilke nettverk disse barnehagene inngår i – både med hverandre og med ordinære barnehager. I illustrasjon 1 nedenfor gis en stikkordsmessig oversikt over hva som kjennetegner og definerer åpen barnehage som driftsform.

Siden de første åpne barnehagene ble etablert i 1988, har det vært lite offentlig fokus på denne barnehagetypen, både innen politikk, forvaltning, lærerutdanning og i forskningssammenheng, og kunnskapsgrunnlaget har derfor

Hva er en åpen barnehage?

- **Pedagogisk tilbud** til barn under skolepliktig alder
- Tilbyder kan være **kommuner eller private aktører**
- Finansieres i stor grad av **det offentlige gjennom tilskudd** til barnehagen
- **Reguleres** som andre barnehager av *Lov om barnehager* (Kunnskapsdepartementet, 2005) og *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (Kunnskapsdepartementet 2017)
- Åpen barnehage **skiller seg fra** ordinære barnehager og familiebarnehager på to sentrale punkt:
 - Barnet tildeles **ikke fast plass** i den åpne barnehagen – man kan uforpliktende møte opp innenfor barnehagens åpningstider når man ønsker det
 - **Foreldre eller andre voksne personer skal være tilstede** sammen med barnet i åpen barnehage. Åpen barnehage **tilbyr altså ikke tilsyn** med barnet

Illustrasjon 1: Hva er en åpen barnehage?

vært begrenset. Etter vedtaket i Kunnskapsdepartementet ble det satt i gang to undersøkelser hvorav den ene var den ovenfor omtalte studien utført av Trøndelag forskning og utvikling (Haugset mfl 2014). Den andre studien ble utført omtrent samtidig av Telemarksforskning og denne fokuserte på de økonomiske og driftsmessige ordningene for de åpne barnehagene.

Av tidligere forskning vil vi fremheve Vebjørn Tingstad & Vidar Kvamstads rapport (1998) «Åpen barnehage - Kvinnekafé eller møteplass med barnet i sentrum?» Rapporten viser at mange av de voksne brukerne ser åpen barnehage som en møteplass i lokalmiljøet mens de ansatte ser åpen barnehage som en møteplass med barnet i sentrum. Tingstad og Kvamstad konkluderer med at de åpne barnehagene er viktige både med tanke på egenart og bidrag til feltet, men at den særegne driftsformen representerer betydelige utfordringer når det gjelder å planlegge og gjennomføre pedagogisk tilrettelagte opplegg. Det knyttes til den begrensede åpningstiden og en brukergruppe som er «i bevegelse».

I Jubileumsrapport til den åpne barnehagen Tripp Trapp i Sandnes fra 2013, beskrives åpen barnehage som et pedagogisk og inkluderende barnehagetilbud til barn utenfor den ordinære barnehagen. Rapporten vektlegger at åpen barnehage må være mer enn et sosialt tilbud og det argumenteres for åpen barnehage som først og fremst et pedagogisk tilbud. Det hevdes her at den pedagogiske forankringen i barnehagetradisjonen sikrer et faglig fundament for arbeidsmåter og innhold, til beste for både barnet og foreldrene.

Trøndelag Forskning og Utviklings rapport (Haugset mfl. 2014) slår fast at personalets oppgaver er mangfoldige: «De [personalet] veileder foreldre, utfører praktiske oppgaver som vedlikehold, matlaging, renhold og servering, de markedsfører tilbudet og holder oversikt over hvem som er til stede i lokalene til enhver tid» (Haugset mfl. 2014, s. 56). Mange ansatte opplever at «... stillingsressursene er for små i forhold til behovet i den åpne barnehagen» (Ibid.).

De fleste brukerne som ble intervjuet mente at det organiserte, pedagogiske opplegget i barnehagen kom i andre rekke. Det viktigste for barna og for dem selv var at den åpne barnehagen var en møteplass og et trivelig sted å være sammen med andre.

I følge rapporten er det unike bidraget til de åpne barnehagene at de på grunn av tilbudets uforpliktende lavterskelkarakter og at foreldrene er tilstede undervegs, på en spesielt god måte oppfyller formålet om å ha en helsefremmende og forebyggende funksjon og å bidra til å utjevne sosiale forskjeller. Rapporten konkluderer med at dersom man vil videreutvikle denne funksjonen, bør man

- sikre at tilbudet er attraktivt både for brede lag av norske småbarnsfamilier i permisjonstiden, og for utsatte familier med mangfoldige og sammensatte utfordringer
- legge vekt på relasjonene mellom ansatte og voksne brukere av barnehagen
- anerkjenne den åpne barnehagens særpreg, og at krav til blant annet dokumentasjon, planlegging og formelle organer må tilpasses denne driftsformen

- etterkomme barnehagenes ønske om mulighet for kompetanseheving i å støtte og veilede voksne, samt i kulturelt og språklig mangfold
- øke bevisstheten rundt å ta i bruk ressurser hos de voksne som bruker barnehagen, slik at de i større grad blir samskapere av tilbudet

På bakgrunn av disse konklusjonene bestilte Kunnskapsdepartementet et kompetanseløft for åpne barnehager, og høsten 2016 fikk Senter for Interkulturell Kommunikasjon i oppgave å gjennomføre kompetanseløftet som fikk navnet KOMÅP.

Temaene som allerede var særlig fremhevet av de åpne barnehagene selv i Trøndelag forskning og utrednings spørreundersøkelse, ble komplettert med temaene «arbeid med de yngste barna» og «Barnehagen som pedagogisk virksomhet» med særlig vekt på «implementering av ny rammeplan 2017». Tilbudet skulle ellers legge vekt på nettverksbygging og utvikling av de åpne barnehagene som lærende organisasjoner. I tråd med dette ble KOMÅP organisert på følgende måte:

- **4 fagsamlinger** – to over to dager og to over en dag – gjennomført i fire regioner og med til sammen 6 ulike tema
- planlegging og gjennomføring av et **utviklingsarbeid** i hver deltagende barnehage
- **veiledning ved et veilederkorps** rekruttert fra hver av de fire regionene, der alle barnehagene får besøk og veiledning av sin egen veileder, tre ganger i løpet av året
- **en erfaringskonferanse** på slutten av prosjektet der alle deltakerne er med og presenterer for hverandre resultatet av sitt utviklingsarbeid

I løpet av KOMÅPs prosjektperiode i 2017, publiserte Ingunn Skjesol Bulling artikkelen *En mangfoldig møteplass. Åpen barnehage som integreringsarena*. Bulling argumenterer for at åpen barnehage representerer et mulighetsrom for ulike integreringsprosesser for både barn og voksne. Hun viser til at språkkompetanse utvikles i åpen barnehage og at brukerne blir kjent med ulike kulturer og tradisjoner. Bullings analyser viser at det i åpen barnehage er rom for å bygge nettverk og forhandle om identiteter, noe som har betydning for både majoritets- og minoritetsbefolkningen.

Som en del av det pedagogiske opplegget på første og fjerde fagsamling i KOMÅP-prosjektet samlet prosjektleder Øystein Lund Johannessen og foreleser Anita Berge fra barnehagelærerutdanningen ved Universitetet i Stavanger inn et rikholdig materiale fra gruppe- og plenumsdiskusjonene i samlingene. Utgangspunktet var spørsmål til deltakerne om deres refleksjoner over den åpne barnehagens egenart, utfordringer og muligheter. Dette materialet, samt etablert kunnskap om den åpne barnehagen, danner grunnlag for en fagartikkel i en kommende bokutgivelse¹. Her analyser forfatterne frem tre sentrale perspektiver som i deltakernes diskusjoner trer fram som deres viktigste anliggender i det daglige arbeidet i åpen barnehage. Disse er den åpne barnehagen som *pedagogisk virksomhet*, den åpne

¹ Se nærmere redegjørelse for på bokutgivelsen på side 48 i denne rapporten.

barnehagen som *felleskap* og den åpne barnehagen som *åpen møteplass*. I artikkelen utvikles de tre funksjonene som uttrykk for den åpne barnehagens pedagogisk virksomhet, og som begrunnelse for denne barnehagetypens legitime plass i dagens barnehagemangfold. Deltakernes beretninger og refleksjoner tegner et bilde av en barnehagetype som er i en særlig gunstig posisjon når det gjelder å ivareta rammeplanens krav om å være helsefremmende, virke forebyggende og bidra til sosial utjevning. På bakgrunn av materialet argumenterer forfatterne for at åpen barnehage gir en unik mulighet til å støtte opp om, og gi veiledning til, foreldre som trenger dette. Mangfoldet blant brukerne åpner videre for et fleksibelt pedagogisk tilbud som gir anledning til møter på tvers av generasjoner og sosiokulturelle og sosioøkonomiske skillelinjer. Samtidig representerer kravet til fleksibilitet en utfordring i det daglige arbeidet. Artikkelen drøfter disse mulighetene og utfordringene og presenterer en modell som illustrerer hvordan ulike faglige hensyn må ivaretas i en stadig skiftende barne- og foreldregruppe og slik skaper en særegen pedagogisk praksis.

En viktig kilde til ny kunnskap om de åpne barnehagene har også vært tilbakemeldingene og rapportene fra deltakerne og veilederne i KOMÅP-prosjektet i form av evalueringsskjema etter hver fagsamling. To runder med rapportering fra utviklingsarbeidene i hver enkelt barnehage og tilsvarende samlerapporter fra veilederne bidro også med verdifull og oppdatert informasjon. Fire samlinger for veilederne underveis i prosjektet med deling av erfaringer og observasjoner gjort i løpet av gjentatte besøk i de deltagende barnehagene, representerte også et rikholdig og erfaringsnært tilfang av informasjon om den daglige virkeligheten og pedagogiske praksis i de åpne barnehagene landet rundt. Endelig gav presentasjonene av alle utviklingsarbeidene under erfaringskonferansen ytterligere kunnskap om det pedagogiske arbeidet og som nå i etterkant av prosjektet vil bli formidlet på ulike plattformer, blant annet i en bokutgivelse og en egen temaside på udir.no.

Det kartleggingsarbeidet som ble utført ved SIK i forbindelse med utarbeiding av senterets tilbud til Utdanningsdirektoratet, og den omfattende kontakten særlig prosjektmedarbeideren i KOMÅP-prosjektet har hatt med aktuelle deltakere i rekrutteringsfasen og de deltagende barnehagene underveis i gjennomføringen, har i seg selv bidratt til å utvide og oppdatere kunnskapsgrunnet om åpne barnehager etter 2014.

Mens antallet åpne barnehager i Trøndelag forskning og utviklings rapport fra 2014 ble anslått til å være 184 åpne barnehager i drift og synkende, viser SIKs nettsøk, gjennomgang av BASIL² og en rundspørring på telefon og e-post at det sannsynlige antallet åpne barnehager i januar 2017 var ca. 165. Samme rundspørring viste at BASIL var en mer usikker kilde til informasjon om antall og typer av åpne barnehager enn forutsatt når vi fulgte opp enkeltbarnehager i databasen. Det viste seg at flere av de registrerte barnehagene, og også andre åpne barnehager vi fant frem til i våre søk, ikke var godkjent av

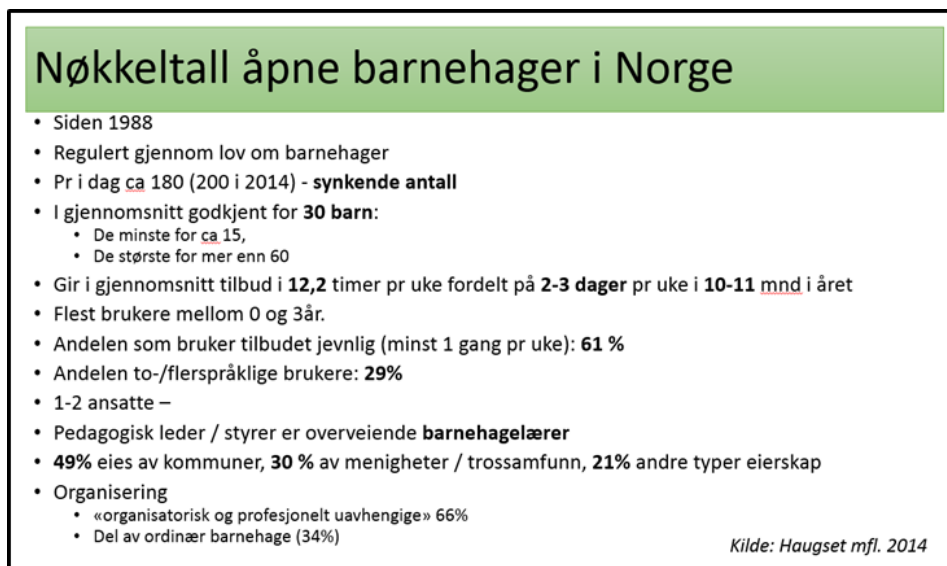
² BASIL er en nettbasert informasjons- og rapporteringsportal for barnehagene i Norge administrert av Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet. Dette hadde blant annet sammenheng med at noen var tilknyttet og finansiert av helseinstitusjoner, mens de likevel drev sin virksomhet i tråd med arbeidsmåtene i typiske åpne barnehager.

Antallet deltagende barnehager i KOMÅP var 67 barnehager ved prosjektstart og det holdt seg omtrent på dette nivået gjennom hele prosjektet. Noen få deltagende barnehager ble vedtatt nedlagt før prosjektet kom i gang og noen få måtte trekke seg underveis blant annet på grunn av skifter i personalet og reduksjon i driften. Samtidig kom det til noen nye barnehager gjennom året slik at det samlede antallet barnehager som har vært innom prosjektet og som har vært registrert som deltakere er 67, mens det ble skrevet ut deltakerbevis til 62 åpne barnehager. Det var i alt 112 deltakere med i prosjektet, og den faktainformasjonen som ble hentet inn fra hver barnehage som del av den første deltakerrapporten i juni 2017, viser at dette antallet gir en god indikasjon på det gjennomsnittlige antall ansatte pr barnehage i de deltagende barnehagene. Samtidig forteller det at de 62 deltagende barnehagene i KOMÅP i dette henseende ser ut til å være representative for de åpne barnehagene i Norge. Det gjennomsnittlige antallet ansatte i de deltagende barnehagene i KOMÅP var 1,8, mens det i Haugset mfl. sin rapport fra 2014 fremkommer at de åpne barnehagene i utvalget hadde 1-2 ansatte (Haugset mfl. 2014).

Andre gjennomsnittstall som tall for barnehagenes størrelse (godkjent for antall barn), antall barn som benytter tilbudet, barnas alder, åpningstid i timer og dager pr. uke og andre faktaopplysninger slik disse ble generert i undersøkelsen fra 2014, bekreftes også i stor grad i KOMÅPs spørreundersøkelse blant de deltagende barnehagene. Det samme gjelder faktaopplysningene om de største brukergruppene. Innsendte rapportskjema fra de deltagende barnehagene i juni 2017 viser at de største brukergruppene av de som ble nevnt i Haugset mfl. (2014), også nå var foreldrepermisjonsbrukerne og ventebrukerne. Andre store grupper var hjemmebarndomsbrukerne og brukere med migrantbakgrunn. Det som fremkommer som en betydelig forskjell i helhetsbildet, er at andelen deltagende barnehager med kommunalt eierskap er betydelig lavere i KOMÅP-prosjektet enn i spørreundersøkelsen fra 2014 (35,5 mot 49,4%) og andelen eid av menigheter og trossamfunn betydelig høyere (43,5% mot 29,9%). Likevel bekrefter sammensetningen av deltagerne i KOMÅP-prosjektet funnet fra spørreundersøkelsen der trossamfunn og religiøse organisasjoner sammen med en del større kommuner fremstår som de to viktigste kategoriene av eiere av åpne barnehager. De øvrige barnehagene i KOMÅP-prosjektet (21%) eies i det alt vesentlige av stiftelser og andre sivilsamfunnsorganisasjoner, enkeltforetak og andelslag, dette til forskjell fra det som fremkommer i Trøndelag forskning og utrednings spørreundersøkelse der en større andel eiere er av typen museer, «opplevelsesbarnehager» og pedagogisk/ideologiske organisasjoner. De sistnevnte var omtrent fraværende i KOMÅP-prosjektet.

Organisatorisk var 34% av de deltagende barnehagene profesjonelt og økonomisk selvstendige enheter med egen godkjenning som åpen barnehage, gjerne eid av en menighet i Den norske kirke,



Illustrasjon 2: Nøkkeltall åpne barnehager i Norge

religiøse organisasjoner som Norges KFUK-KFUM eller Stiftelsen Kirkens bymisjon. Noen steder ble flere åpne barnehager som var eid av samme organisasjon, drevet med en felles administrativ ledelse, noen steder også felles pedagogisk ledelse (styrer) men med pedagogiske ledere og eventuelt assistenter på hvert sted. En slik modell ble benyttet for eksempel i Fjell KFUK og KFUM åpen barnehage som drev et pedagogisk tilbud på tre forskjellige steder i kommunen.

Etter en periode fra november 2016 til januar 2017 hvor prosjektledelsen knyttet til seg samarbeidspartnere og medarbeidere rundt om i landet samtidig som vi drev kartleggingsarbeid og markedsføring av kompetanseløftet i tett samarbeid med Utdanningsdirektoratet, startet vi i midten av februar 2017 opp med den første runden med fagsamlinger i Stavanger, Bergen, Sandefjord og Oslo. I neste kapittel vil vi redegjøre nærmere for de ulike aktivitetene og delprosjektene som til sammen utgjorde kompetanseløftet KOMÅP.

2. Ledelse, deltakere og eksterne bidragsytere i KOMÅP-prosjektet

Kompetanseløft for ansatte i åpne barnehager (KOMÅP) startet offisielt i januar 2017 med det første referansegruppemøtet for prosjektet, og ble formelt avsluttet medio mars 2018 som var tidspunktet for det siste referansegruppemøtet. Før dette hadde SIK, siden senteret fikk tildelt oppdraget i september 2016, allerede arbeidet flere måneder med planlegging av prosjektet, i nært samarbeid med Utdanningsdirektoratets kontaktperson Solveig Helene Aksnes, og med å gjøre avtaler med samarbeidspartnerne. I planleggingsfasen ble det lagt mye arbeid ned i utarbeiding og spredning av informasjon til målgruppen og til å drive aktivt rekrutteringsarbeid. Videre ble de første planene lagt for fagsamlingene og prosessveiledningen i samarbeid med partnerinstitusjonene Universitetet i Stavanger, Dronning Mauds Minne Høgskole og Johannes Læringscenter. I det følgende vil vi redegjøre for ledelse og organisering av prosjektet, hvem deltakerne var, medlemmene i referansegruppa og veilederteamet foruten hvem som var forelesere på fagsamlingene.

2.1 Prosjektledelse

Prosjektledelsen i KOMÅP besto av seniorforsker i SIK, **Øystein Lund Johannessen** som var prosjektets leder og forskningsassistent **Hugrun Osk Gudjonsdottir** som var prosjektmedarbeider. Prosjektledelsen stod for daglig ledelse, faglig og praktisk gjennomføring av prosjektet, budsjettansvar og ansvar for kontraktsinngåelse og koordinering med underleverandører.

2.2 Deltakere i KOMÅP-prosjektet

Første fase i prosjektet handlet om å få ut informasjon om kompetanseløftet til de åpne barnehagene i Norge på forskjellige informasjonsplattformer. Det ble lagt ut informasjon på hjemmesiden til Utdanningsdirektoratet, og e-poster ble sendt ut til alle de åpne barnehagene Utdanningsdirektoratet og SIK hadde kjennskap til. I tillegg ble det lagt ut en annonse på SIKs Facebook-side. For å forsikre oss om at informasjon om KOMÅP-prosjektet hadde nådd frem, ble åpne barnehager i Midt-Norge og Nord-Norge samt Oslo og Akershus oppringt og oppmuntret til å søke om å få delta på kompetanseløftet. Informasjons- og rekrutteringsarbeidet resulterte i at det i løpet av prosjektperioden deltok til sammen 67 åpne barnehager fra hele Norge. Ved prosjektets avslutning hadde 112 deltakere fra 62 åpne barnehager fullført KOMÅP-prosjektet³.

2.3 Referansegruppa for KOMÅP

For å sikre kvaliteten i KOMÅP-prosjektet ble det etablert en referansegruppe med 7 deltakere. Den besto av fagpersoner med lang erfaring fra ulike arbeids- og virksomhetsområder innen barnehagefeltet, både barnehagelærerutdanning og forskning, barnehagemyndighet, eiersiden samt daglig ledelse og administrasjon av åpne barnehager. Noen av medlemmene i referansegruppa bidro også som veiledere

³ Se Vedlegg 1 «Åpne barnehager som fullførte KOMÅP-prosjektet – etter kommune»

i prosjektet. Deltakerne i prosjektet var også representert i gruppa idet et av medlemmene var styrer i en av de påmeldte åpne barnehagene. Endelig var prosjekteier Utdanningsdirektoratet og prosjektleder SIK representert. Referansegruppen hadde jevnlig møter gjennom hele prosjektåret, totalt 4 møter. Disse møtene var viktige for prosjektledelsen for å drøfte fremgangen i prosjektet og få innspill til veien videre.

Medlemmene i referansegruppa var:

Solveig Helene Aksnes – Utdanningsdirektoratet

Sigurd Haus - Senter for Interkulturell kommunikasjon, VID Vitenskapelige Høgskole

Elisabeth Helgessen – Johannes Læringscenter

Marte Erikssen – IKO Kirkelig pedagogisk senter

Nina Angeltveit – Åpen barnehage

Sissel Mørreaunet – Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning

Kirsten Elisabeth. Jansen – Universitetet i Agder

Øystein Lund Johannessen – Senter for Interkulturell kommunikasjon, VID Vitenskapelige Høgskole
(som prosjektleder og sekretær for gruppa)

2.4 Veilederteamet i KOMÅP

For å veilede deltakerne gjennom utviklingsarbeidene de skulle planlegge og gjennomføre i sin barnehage gjennom prosjektåret, ble 12 veiledere ansatt i prosjektet. Veilederne var alle dyktige fagpersoner med lang erfaring innenfor barnehagefaget, og de fleste arbeidet eller hadde arbeidet ved en barnehagelærerutdanning. I løpet av prosjektåret hadde prosjektledelsen 4 møter med veilederteamet for å diskutere status og fremgang i veiledningen samt å diskutere ideer til å utnytte denne veilederressursen på best mulige måter for å hjelpe barnehagene med å komme i mål med utviklingsarbeidene sine. Veilederteamet, arbeidsmåter i veiledningen og veiledningens betydning for KOMÅP-prosjektet omtales nærmere i delkapittel 3.3.

Veilederteamet bestod av:

Sissel Mørreaunet – Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning

Maria Selmer-Olsen - Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning

Gunn Anita Søråunet - Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning

Synnøve Haugen – Høgskolen på Vestlandet

Ruth Ingrid Skoglund – Høgskolen på Vestlandet

Kjersti Sandnes Haukedal – Norsk Lærerakademi

Trude Kyrkjebø - Norsk Lærerakademi

Ragnhild Landa – Johannes Læringscenter

Wenche Warhaug – Johannes Læringscenter

Kirsten E. Jansen – Universitetet i Agder

Wenche Storaker - Universitetet i Agder

Marit Granholt – OsloMet

2.5 Forelesere i KOMÅP-prosjektet

Til å stå for undervisningen på fagsamlingene skrev SIK kontrakter med syv forelesere fra UiS og Johannes Læringscenter. I tillegg underviste seniorforskerne Sigurd Haus og Øystein Lund Johannessen ved SIK på noen av fagsamlingene. Fagsamlingene hadde fokus på åpen barnehage som pedagogisk virksomhet, implementering av ny rammeplan, arbeid med de yngste barna (0-3 år), veiledning og støtte til foreldre, samt språklig og kulturelt mangfold. Gjennomføringen av fagsamlingene og temaer til forelesningene blir nærmere omtalt i kapittel 3.1.

Foreleserne i KOMÅP-prosjektet var:

Anita Berge - Førstemanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i Stavanger (UiS)

Berit Tofteland - Førstemanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, UiS

Inger Benny Espedal Tungland - Universitetslektor ved Institutt for barnehagelærerutdanning, UiS

Margrethe Jernes - Førstemanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, UiS

Ragnhild Landa - Pedagogisk veileder ved Johannes Læringscenter

Wenche Warhaug - Pedagogisk veileder ved Johannes Læringscenter

Gølin Kaurin Nilsen - Faglærer ved Johannes Læringscenter og stipendiat ved Institutt for grunnskolelærerutdanning, idrett og spesialpedagogikk, Universitetet i Stavanger.

Sigurd Haus - Organisasjonspsykolog og seniorforsker ved Senter for interkulturell kommunikasjon

Øystein Lund Johannessen - Prosjektleder i KOMÅP og seniorforsker ved Senter for interkulturell kommunikasjon.

3. Gjennomføring og organisering av KOMÅP-prosjektet

Det overordnede mål for KOMÅP-prosjektet slik det var presentert i tilbudsdokumentet fra SIK, var å gi deltakerne et kompetansehevingssopplegg som ville prege arbeidsplassen og kollegafellesskapet hele arbeidsåret 2017, i tillegg til å gi dem mulighet til å styrke sitt faglige nettverk, både med pedagoger i andre barnehager og med de barnehagefaglige miljøene ved universiteter og høyskoler i sin region. I det følgende redegjør vi nærmere for de ulike aktivitetene og arrangementene i KOMÅP-prosjektet. Disse var møtene i referansegruppa, fagsamlingene, utviklingsarbeidene, prosessveiledningen, samlinger for veilederne og erfaringskonferansen.

3.1 Fagsamlinger

Fagsamlingene i KOMÅP-prosjektet ble gjennomført på fire samlingssteder: Stavanger, Bergen, Sandefjord og Oslo. I SIKs anbud var det tatt høyde for et betydelig høyere antall deltagere og flere geografiske tyngdepunkter for påmeldte deltagere, dette med utgangspunkt i eksisterende oversikter over åpne barnehager og våre egne nettundersøkelser. Da påmeldingene begynte å komme inn, viste det seg imidlertid at det ble betydelig svakere deltakelse fra Midt-Norge, Agderfylkene og Oslo-Akershusområdet enn antallet registrerte åpne barnehager i disse områdene skulle tilsi. I samråd med Utdanningsdirektoratet ble vi derfor enige om å redusere antallet samlingssteder eller «regioner» til fire. Dette betydde at særlig deltagerne fra Trøndelag og Nordland fikk lang reisevei idet de fikk tildelt Oslo som samlingssted. Til gjengjeld valgte direktoratet å benytte prosjektmidler til å subsidiere reisen for deltagere fra Trøndelag og nordover. Hver region eller samlingssted hadde fire samlinger hvor til sammen seks ulike temaer ble presentert for deltakerne. Første og tredje samling ble gjennomført over to dager mens andre og fjerde samling ble gjennomført på én dag. Temaene på fagsamlingene skulle ha tett kobling til deltakernes daglige praksis og deres hverdagskunnskap om det å drive åpen barnehage. For øvrig ble innholdet i fagsamlingene fastsatt med bakgrunn i de temaene som ansatte i åpne barnehager i spørreundersøkelsen fra 2014 hadde gitt uttrykk for at de ønsket kompetanseheving i (se Haugset mfl. 2014) og som Utdanningsdirektoratet så hadde innarbeidet i prosjektdokumentet. Utdanningsdirektoratet ønsket videre at kompetanseløftet skulle bidra i prosessen med å implementere ny rammeplan fra høsten 2017. I tillegg til dette ble det lagt vekt på at samlingene skulle være av passe størrelse slik at deltakerne kunne få god mulighet til å bli kjent med hverandre og utvide sine faglige nettverk med andre åpne barnehager og med barnehagelærerutdannere innenfor samme region og for å utveksle erfaringer. Fagsamlingene ble av denne grunn gitt en størrelse på 20-40 deltakere og med et uttrykt mål om at deltakerne skulle kunne lære igjennom erfaringsdeling og kollektiv læring. I det følgende gis en nærmere beskrivelse av de 4 fagsamlingene.

Første samling

Første fagsamling i KOMÅP-prosjektet var en samling over to dager. Den ble gjennomført i perioden medio februar til medio mars 2017 og rettet fokus mot åpen barnehage som pedagogisk virksomhet og

implementering av rammeplanen i åpne barnehager (første dag) og de yngste barna i den åpne barnehagen (andre dag).

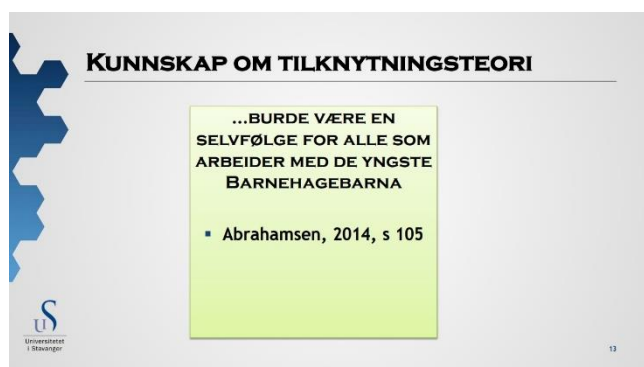
Første dag hadde *Barnehageloven, barnehagens verdigrunnlag og arbeidet med å implementere ny rammeplan i den åpne barnehagen* som tema og foreleser var Anita Berge, førsteamanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i Stavanger. Øystein Lund Johannessen hadde også en times introduksjon til KOMÅP-prosjektet der han presenterte



Illustrasjon 3: Lysark fra Anita Berge fra første dag på første fagsamling

utviklingsarbeidet som arbeidsform og organiseringen av veiledningen. Denne dagen skulle sette fokus på åpen barnehage som et pedagogisk tilbud underlagt barnehageloven og rammeplanen, og målsettingen var å belyse rammene og føringene for arbeidet i barnehagen slik de er nedfelt i disse styringsdokumentene. Deltakerne ble også presentert for didaktiske teorier og verktøy som ville gi grunnlag for både å analysere rammeplanen og finne gode måter for å implementere den i den åpne barnehagen, med de særlige muligheter og begrensninger denne typen barnehage gir. Det ble satt av tid til erfaringsdeling og drøfting i grupper av åpen barnehages egenart, utfordringer og utviklingsmuligheter samt de spesielle utfordringer de åpne barnehagene har i arbeidet med å implementere rammeplanen og utvikle planer for eget arbeid. Rapportene i plenum fra disse drøftingene ble skrevet på tusjtafle, fotografert og senere transkribert og analysert av foreleser Anita Berge og prosjektleder Øystein Lund Johannessen. Dette materialet var det empiriske grunnlaget for de samme personenes foredrag på erfaringskonferansen i januar 2018 (se egen omtale av denne i delkapittel 4.4) og nå i 2018 også for en fagartikkel i et forskningstidsskrift og et bokkapittel i en planlagt bokutgivelse om åpne barnehager (Se delkapittel 5.5).

Andre dag av første fagsamling hadde *Pedagogisk arbeid med de yngste barna. Et hverdagsliv på kanten av kaos* som tema, og foreleser var Berit Tofteland, førsteamanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i Stavanger. Denne dagen hadde fokus på de yngste barna hvor samspillet mellom voksne og barn ble diskutert med henvisning til ulike



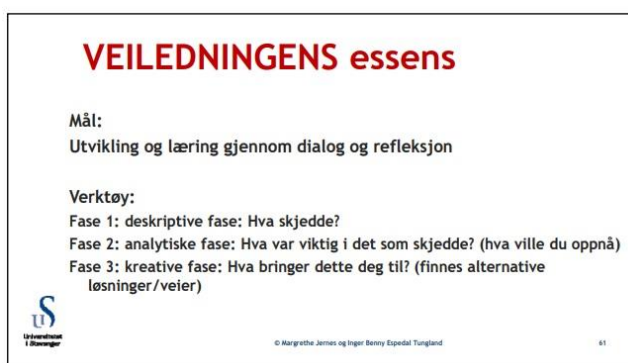
Illustrasjon 4: Lysark fra Berit Tofteland fra andre dag på første fagsamling

tilknytningsteorier, i tillegg til at småbarns vennskap og småbarnslek («Toddler-lek») ble tematisert. Med utgangspunkt i headingen «Et hverdagsliv på kanten av kaos» ble problemstillinger omkring

barnehagen som institusjon, samt styrker og svakheter ved den pedagogiske institusjonen drøftet. For å fremme de gode sidene og å minske de problematiske sidene ved den økende institusjonaliseringen av barndommen som barnehagene er en del av, er det avgjørende at barnehagen ledes og drives av kompetente fagpersoner med et vel utviklet pedagogisk blikk som setter barnets behov, barnets beste og de best mulige vilkår for lek og læring i sentrum.

Andre samling

Andre fagsamling i KOMÅP-prosjektet var en dagsamling som ble gjennomført i perioden april – mai 2017 i de fire regionene og som rettet fokus mot foreldresamarbeid og veiledning i åpen barnehage. Fagsamlingen hadde temaet *Kommunikasjon, samarbeid og veiledning i den åpne barnehagen* og var ledet av Inger Benny Espedal Tungland, universitetslektor ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i



Illustrasjon 5: Lysark fra Inger Benny Espedal Tungland og Margrethe Jernes fra andre fagsamling

Stavanger og Margrethe Jernes, førsteamanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i Stavanger. På denne samlingen ble sentrale temaer belyst gjennom forelesning, praktiske øvelser og samtale, hvor forholdet mellom teori og praksis i profesjonsutøvelsen og erfaring og refleksjon over egne erfaringer dannet grunnlaget for kunnskapsutviklingen i samlingen. Målet var å gi deltakerne en forståelse for veiledningsarbeidet og gi dem «en kunnskap som varer». Før fagsamlingen ble alle deltakerne oppfordret til å ta med seg en praksisfortelling / et narrativ fra arbeidet i sin egen barnehage. Denne praksisfortellingen ble så brukt som et veiledningsgrunnlag på fagsamlingen. Deltakerne fikk her prøve seg i ulike roller i en veiledningssituasjon, noe som gav grunnlag for felles kunnskapsbygging.

Tredje samling

Tredje fagsamling i KOMÅP-prosjektet var en samling over to dager, gjennomført i perioden august – september 2017. Den hadde fokus på språklig og kulturelt mangfold i den åpne barnehagen samt morsmål og flerspråklighet i barnehagen.

Første dag hadde *Språklig og kulturelt mangfold i barnehagen* som tema. Første del av dagen var ledet av Øystein Lund Johannessen, prosjektleder i KOMÅP og seniorforsker ved Senter for interkulturell kommunikasjon v/ VID Vitenskapelige Høgskole og Sigurd Haus, organisasjonspsykolog og seniorforsker samme sted. Her ble det innledningsvis satt fokus på *mangfoldsbegrepet* og bruken av dette begrepet i barnehageloven, i rammeplanen og i andre pedagogiske og barnehagefaglige tekster.

Videre ble *mangfoldskompetanse* som et helhetlig faglig perspektiv diskutert og nærmere bestemt som profesjonell beredskap i møte med barn og foreldre fra et bredt spekter av bakgrunner i den åpne barnehagen. Endelig ble *et komparativt antropologisk perspektiv på oppdragelse og tradisjonsformidling i ulike kulturer* presentert som et bidrag til en interkulturell pedagogisk forståelse. Andre del



Illustrasjon 6: Lysark fra Wenche Warhaug og Ragnhild Landa fra første dag på tredje fagsamling

av dagen ble ledet av Wenche Warhaug, pedagogisk veileder ved Johannes Læringscenter og Ragnhild Landa, pedagogisk veileder ved Johannes Læringscenter. Den andre delen av dagen ble det arbeidet med temaene *ressursorientert holdning til mangfold* og *interkulturell kompetanse i praksis*. Her ble særlig foreldresamarbeid, foreldre som ressurs, synliggjøring og flerspråklige fortellinger vektlagt, og aktuelle ressurser og tips til videre arbeid i den åpne barnehagen ble presentert.

Andre dag av tredje fagsamling hadde *Morsmål og flerspråklighet i barnehagen* som hovedtema, og foreleser var Gølin Kaurin Nilsen, faglærer ved Johannes Læringscenter og stipendiat ved Institutt for grunnskolelærerutdanning, idrett og spesialpedagogikk, Universitetet i Stavanger. Utgangspunktet for denne dagen var å se på hva ulike forskere og forskningstema innenfor feltet andrespråk kan tilføre praksis i åpen barnehage. Sentrale begreper som



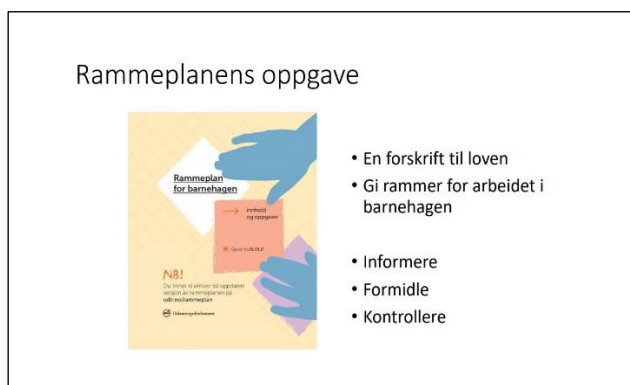
Illustrasjon 7: Lysark fra Gølin Kaurin Nilsen fra andre dag på tredje fagsamling

morsmål, andrespråk, tospråklighet (eller flerspråklighet) og mellomspråk ble drøftet. Spørsmål om tospråklighet som fordel eller ulempe ble tatt opp, videre hvilke råd ansatte i åpen barnehage kan gi til foreldrene og hvordan de kan legge forholdene til rette i barnehagen. Endelig ble tospråklige barns språkutvikling tematisert og hvordan de ansatte i åpne barnehager kan støtte denne utviklingen.

Fjerde samling

Fjerde fagsamling i KOMÅP-prosjektet var en dagssamling som ble gjennomført i november 2017 i de fire regionene. Den hadde fokus på *gjennomgang av den nye rammeplanen, erfaringsdeling om det pågående arbeidet med utviklingsarbeidene samt veiledning og kompetanseutvikling som viktige sider ved det å utvikle seg som en profesjonell organisasjon*. Fagsamlingen hadde som tema *Den åpne barnehagen som pedagogisk virksomhet – tilbakeblikk og veien videre* og forelesere var Anita Berge,

førsteamanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning, Universitetet i Stavanger og Øystein Lund Johannessen, prosjektleder i KOMÅP og seniorforsker ved Senter for interkulturell kommunikasjon. Første del av dagen ble ledet av Anita Berge hvor den nye rammeplanen (Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017) ble diskutert i lys av det som på første fagsamling ble identifisert som «Den



Illustrasjon 8: Lysark fra Anita Berge fra fjerde fagsamling

åpne barnehagens egenart, utfordringer og muligheter». Andre del av dagen ledet Øystein Lund Johannessen en økt om rammeplanen med fokus på hva den sier om Barnehagen som pedagogisk virksomhet og profesjonell organisasjon, igjen knyttet til den åpne barnehagen med sine særegne trekk men også sitt store interne mangfold. Siste del av dagen ble fokuset rettet mot erfaringskonferansen i januar 2018 og veien videre etter siste samling i KOMÅP prosjektet.

3.2 Utviklingsarbeid

I tillegg til fagsamlingene fikk de deltakende åpne barnehagene støtte i form av prosessveiledning til å gjennomføre et *utviklingsarbeid* i personalgruppen gjennom prosjektåret. Veiledningen skulle til dels handle om å følge opp og drøfte med personalet relevansen av temaene som ble undervist på fagsamlingene og hvordan disse kunne omsettes til den daglige virksomheten i egen barnehage, dels skulle den følge opp utviklingsprosjektene som barnehagene selv hadde definert ved årets begynnelse og arbeidet med igjennom hele prosjektperioden. Tema for utviklingsarbeidene kunne velges fritt ut fra de ansattes egne ønsker, interesser og behov. «Samlingsstunden» viste seg å bli det mest populære temaet. For øvrig var det god spredning i de valgte temaene. Barnehagene fordelte seg på temaer som måltidet, turer, felles aktiviteter, tilrettelegging av den frie leken for ulike aldrer, sansning og motorikk, tilrettelegging og klargjøring av det fysiske rommet, foreldresamarbeid, forelder-barn-relasjonen, tilknytning, vennskap og felles opplevelser i et sosialt stimulerende og inkluderende miljø, informasjon og veiledning, synliggjøring overfor brukere og myndigheter og flere andre tema⁴. Det var overraskende

⁴ Se oversikt over utviklingsarbeidene i Vedlegg 4: «Presentasjoner på erfaringskonferansen i KOMÅP-prosjektet»

for prosjektledelsen at ingen barnehager valgte å ta for seg flerkulturelle tematikker eller mangfold som hovedtema for sitt utviklingsarbeid. Grunnen til dette kan være flere ting, blant annet at deltakerne ble oppfordret til å knytte utviklingsarbeidet tett til den daglige virksomheten og til faste aktiviteter i barnehagen. Dette kan ha ført til at barnehagene styrte unna for eksempel mangfold og flerkultur som hovedfokus. Likevel ble slike tematikker ivaretatt i prosjektet siden det ble arbeidet med som et aspekt ved de valgte hovedtemaene for mange utviklingsarbeid. Interessant nok er dette i tråd med nye faglige trender som ser mangfold som et aspekt ved samhandlingen med alle barn i barnehagen og som et helhetsperspektiv på den daglige virksomheten og ikke et spesialperspektiv på noen eksklusive aktiviteter og situasjoner og bare noen utvalgte barn. Dette var en tematikk som ble diskutert på tredje fagsamling. For å gi noen eksempler på hva deltakerne fikk fordypet seg i gjennom utviklingsarbeidene, blir temaene samlingsstunden, måltidet, det fysiske rommet samt foreldresamarbeid og veiledning beskrevet nærmere nedenfor.

Samlingsstunden er en fast aktivitet man vil finne i en eller annen form i omtrent alle barnehager, både i ordinære barnehager og i åpen barnehage. Dette er nok bakgrunnen for at den ble et tema som mange av de åpne barnehagene ønsket å fokusere på, enten de var særlig interessert i temaet eller de opplevde at det var noe ved samlingsstunden som var problematisk eller at de så den hadde et forbedringspotensial. For noen var målet å se på samlingsstunden med kritisk blick og reflektere rundt hvordan de kunne engasjere både barn og voksne i samlingsstunden. Noen ønsket å reflektere rundt sangrepertoaret mens andre ønsket å se på hvordan samlingsstunden ble ledet. Videre valgte noen å se på de fysiske rammene rundt samlingsstunden og om det var mulig å forberede disse for på denne måten å klare å skape «den magiske samlingsstunden», der det var både ro og engasjement. Åpne barnehager har den utfordringen at de aldri vet hvem som kommer, så inn i disse utprøvingene og refleksjonene over erfaringer måtte ulike aldersgrupper tas i betraktning og brukere med annet morsmål enn norsk, foruten at antall deltakere på samlingsstunden kan variere fra svært få til noen ganger altfor mange barn og voksne.

Måltidet var et annet tema flere valgte å fokusere på. Likt de ordinære barnehagene har også mange åpne barnehager faste tidspunkter for måltidet. Måten de åpne barnehagene organiserer måltidet på, varierer derimot. I noen av barnehagene tar deltakerne med matpakke, andre tilbyr et lett måltid mot betaling og noen organiserer matlaging i barnehagen. Utviklingsarbeidene hadde derfor ulike problemstillinger og fokus, men å skape gode rammer rundt måltidet som en arena for å bygge fellesskap, var gjennomgående i alle prosjektene. Åpne barnehager har ofte mange flerkulturelle brukere, og noen hadde derfor som en delproblemstilling hvordan organiseringen av måltidet kunne bidra til å inkludere disse bedre, for eksempel gjennom å dele egne mattradisjoner med andre deltakere i barnehagen. Slik kunne man gi deltakerne opplevelsen av å dele egen kunnskap og tradisjon og slik bidra til fellesskapet i barnehagen. For andre var det også viktig å fokusere på sunt kosthold og måltids glede i barnehagen og å få foreldrene til å reflektere over sine egne og barnas matvaner. Videre

hadde noen som målsetting å se på rammene rundt og overgangen til måltidet for gjennom dette å skape et bedre miljø rundt spisebordet. Selv om de åpne barnehagene som fokuserte på måltidet hadde ulike utgangspunkt for utviklingsarbeidet, var det likevel en gjennomgående tanke hos alle å se på måltidet som en inkluderingsarena som gir muligheter for nettverksbygging, gode matopplevelser og gode fellesskapsopplevelser.

Det fysiske rommet var også et tema flere av de åpne barnehagene ønsket å se nærmere på i sitt utviklingsarbeid. Både i ordinær barnehage og i åpen barnehage har pedagogene tanker rundt det fysiske rommet, både når det gjelder funksjonalitet og estetikk. Åpen barnehage har likevel andre vilkår for virksomheten, og dette gjør at tilnærmingen til det fysiske rommet kan være annerledes enn i den ordinære barnehagen. Blant annet har noen åpne barnehager den utfordringen at de må «pakke barnehagen opp og ned» i løpet av arbeidsdagen ettersom de benytter et flerbrukslokale. Alle de åpne barnehagene hadde også den utfordringen at den dominerende aldersgruppen blant barna og antallet barn og voksne kan skifte fra dag til dag. Lokalene må derfor kunne tilfredsstillende en ganske bred brukergruppe. Noen opplevde at det var mye uro i barnehagen og ville prøve ut om nye romløsninger i lokalene og bedre organisering av leker og møbler kunne bidra til et bedre miljø for lek og læring for alle barna og ha positiv innvirkning på trivselen i barnehagen for både barn og voksne. For noen ble løsningen å sette opp skillevegger og dele barnehagen i flere lekesoner, for andre ble løsningen å ta bort skilleveggene for å få mer oversikt og skape mer rom for fysisk utfoldelse. Noen barnehager valgte å fokusere på rammene rundt samlingene og måltidet i sitt utviklingsarbeid der de la vekt på hvordan endringer i det fysiske miljøet kunne bedre opplevelsen av disse fellesaktivitetene. Samspillet mellom lokalene, deltakerne og pedagogene ble da et sentralt anliggende i utviklingsarbeidene, og når disse faktorene varierte, fremkom ulike løsninger på hvordan det fysiske rommet burde utformes. Den overordnede, felles erfaringen ble da at forskjellige brukergrupper, forskjellige lokaler og forskjellige pedagogiske hensyn, krever ulike løsninger.

Foreldresamarbeid og veiledning var et annet tema noen av de åpne barnehagene valgte å ta for seg i utviklingsarbeidene. Foreldresamarbeid og veiledning er viktige sider ved den pedagogiske praksis både i ordinær barnehage og åpen barnehage, men siden rammebetingelsene er forskjellige må også praksis bli ulik. Foreldresamarbeid og veiledning får helt andre vilkår i åpen barnehage ettersom foreldrene er til stede hele tiden og de ansatte ofte kommer tett på samspillet mellom barn og foreldre og innad i familien. I åpen barnehage kan foreldresamarbeid både forstås som å bruke foreldrene som ressurs i barnehagen og å støtte foreldre i utøvelsen av foreldrerollen. I den sistnevnte funksjonen kan støtten ta form av veiledning i mer eller mindre formell forstand. På grunn av foreldrenes tilstedeværelse gjennom hele barnehagedagen, kan foreldresamarbeid og veiledning gjerne være knyttet sammen både tematisk og i tid, og ulike varianter av dette blir da en viktig side ved det daglige arbeidet som foregår i åpen barnehage. Veiledning vil da ofte handle om «å gripe øyeblikket», det vil si å handle spontant og intuitivt men samtidig informert, målrettet og adekvat når man inngår i samhandlingssituasjoner med foreldre og

barn eller med foreldrene eller barnet alene. Dette krever kompetanse og må læres gjennom praksis og refleksjon over denne, og slik kompetanse blir gjerne i faglitteraturen betegnet som profesjonsutøverens «øyeblikkskompetanse» (Dreyfus og Dreyfus 1986, Polanyi 1958, Johannessen 2015). Den kjennetegnes i den åpne barnehagen ved måten man som pedagog «handler veiledende» når foreldre ber om hjelp eller råd eller vurderer å gripe inn i situasjoner der de ser at familien trenger hjelp eller støtte. For noen av barnehagene kom utviklingsarbeidet til å handle om å bli mer bevisst i veiledningsrollen når de samhandlet med foreldrene. Det kunne dreie seg om å lære å lytte fremfor å fortelle, å være interessert og spørrende fremfor å gi svar og å gjenkjenne grenseoppgangene mellom å informere, gi råd og å veilede. Andre barnehager tok for seg praksisfortellinger fra veiledningssituasjoner som de hadde dokumentert og som de så analyserte, reflekterte over og skrev om for slik å utvikle sin veiledningskompetanse. Endelig var det noen av barnehagene som fokuserte på veiledning av omsorgspersoner der de vektla bevisstgjøring omkring anerkjennende kommunikasjon med fokus på barns følelser.

De åpne barnehagene hadde ulike målsetninger og arbeidsmåter i sine utviklingsarbeider, men en felles overordnet målsetting for alle var at utviklingsarbeidet skulle styrke deres kompetanse i å jobbe sammen med foreldrene og andre omsorgspersoner som kommer til barnehagen, for å sikre barnets beste. De ulike brukergruppene og aldersgruppene påvirket valg og utforming av utviklingsarbeidene i prosjektet og ga ulike løsninger på problemstillingene. De åpne barnehagene som gjennomførte utviklingsarbeidene uttrykte i tilbakemeldinger til prosjektledelsen at utviklingsarbeidene hadde gitt gode resultater i barnehagene og det hadde inspirert dem til å jobbe videre med utviklingsarbeid også etter prosjektets avslutning for å heve kvaliteten i barnehagen.

3.3 Veiledning og veiledningsrapporter

Som tidligere beskrevet i kapittel 3.4 ble det rekruttert 12 veiledere fra hver enkelt region for å delta i KOMÅP-prosjektet. Veiledningen ble organisert regionalt med to til fire veiledere som sammen planla veiledningen for de deltagende barnehagene i sitt område og fordelte hovedansvaret for den enkelte barnehage seg imellom. Normen var hovedansvar for 3-4 barnehager på hver veileder men noen hadde også flere. I avtalene med veilederne var det lagt opp til tre veiledningsbesøk i hver av barnehagene (to i løpet av våren 2017 og ett i november 2017) og en telefonveiledning, alternativt kontakt pr. e-post, i august / september. På første veiledningsbesøk ble det anbefalt å legge inn noe ekstra tid til omvisning i barnehagen og gjøre observasjon i lokalene, gjerne i åpningstiden om det var mulig, samt fylle ut et skjema med nøkkelinformasjon om barnehagen sammen med styrer. Denne informasjonen ble lagt ved den første rapporten fra veilederne til prosjektledelsen med frist juni 2017 og bidro slik til oppdatering av informasjonen vi hadde om de deltagende barnehagene og til kunnskapsgrunnlaget om åpen barnehage. Se mer om dette i kapittel 4. Allerede etter første fagsamling i Bergen i februar 2017, foreslo veilederne i denne regionen å erstatte den andre veiledningsrunden i mai med en felles veiledningssamling for alle deltakerne på Norsk Lærerakademi, studiested Breistein utenfor Bergen.

Programforslaget var at alle de deltagende barnehagene som sognet til fagsamlingen i Bergen forberedte en kort presentasjon i plenum av sitt utviklingsarbeid slik de så det for seg på dette stadiet – tematikk, forslag til problemstilling og arbeidsmåte, dokumentasjon mm. Presentasjonene ble så kommentert av de andre deltakerne og veilederne i plenum. Andre del av dagen jobbet så deltakerne videre med sine prosjektskisser i ulike gruppesammensetninger og der veilederne var tilgjengelige for råd og innspill.

Dette opplegget ble svært godt mottatt av deltakerne, og da veilederne fra Bergen rapporterte og delte sine erfaringer med opplegget på veiledersamlingen i Stavanger i august 2017, ble ideen tatt videre av veilederne i de andre regionene som alle valgte å erstatte den tredje veiledningsrunden, opprinnelig planlagt som telefonveiledning i tredje kvartal, med felles veiledningssamlinger i Stavanger, Trondheim og Oslo i løpet av november 2017. I Bergensregionen ble det arrangert en andre veiledningssamling i samme tidsrom.

I alt ble det arrangert fire veiledersamlinger for de 12 veilederne i prosjektet – tre ved VID vitenskapelige høgskole i Stavanger i Januar, april og august 2017 og en avsluttende samling ved Dronning Mauds Minne Høgskole i Trondheim i november 2017. Programmet på samlingene vekslet mellom faglige innlegg og praktisk informasjon fra prosjektledelsen, rapportering fra regionene og erfaringsdeling mellom veilederne og drøfting og planlegging av veien videre både når det gjaldt veiledning på utviklingsarbeidene, programmet på de kommende fagsamlingene og organiseringen av den felles erfaringskonferansen som skulle oppsummere hele prosjektet.

Veilederne skulle snart vise seg å bli svært sentrale for måloppnåelsen i prosjektet og en av hovednøkklene til et vellykket kompetanseløft. De ble på mange måter selve limet i prosjektet som sørget for at deltakerne opplevde seg sett og anerkjent og at deres arbeidsplass ble preget av kompetanseløftet gjennom hele prosjektåret. Uten deres innsats, motiveringsarbeid, nennsomme dytt i ryggen, demping av overdrevne ambisjoner, hjelp til å se at «smått er godt» og at egen barnehagehverdag er full av pedagogiske gullkorn, kunne ikke utviklingsarbeidene blitt gjennomført med så godt resultat - om i det hele tatt. Veiledningen i KOMÅP-prosjektet foregikk både ved at veilederne besøkte barnehagene i to-tre omganger, kommuniserte med deltakerne via e-post og telefon og ved at deltakerne ble invitert til regionale veiledningssamlinger der de la frem utviklingsarbeidene sine og fikk tilbakemelding på hverandres prosjekt og planer for formidling på erfaringskonferansen. I tillegg til veiledningen, leverte deltakerne to veilederrapporter i løpet av KOMÅP-prosjektet til sine veiledere, den første i løpet av våren 2017 og den andre i løpet av desember 2017.

Den **første veilederrapporten** hadde til hensikt å få oversikt over hvem de deltagende åpne barnehagene var, få mer innsyn inn i den daglige virksomheten i alle barnehagene i prosjektet og å få dem til å begynne å tenke på utviklingsarbeidene⁵. Her ble deltakerne bedt om å fylle inn informasjon i et

⁵ Se første veilederrapport, i Vedlegg 2 «Første veilederrapport»

rapportskjema som beskrev barnehagenes organisasjon, lokaler, tilbud og brukergrupper i tillegg til å redegjøre for planene for utviklingsarbeidene, opplevelsen av fagsamlingene og tips til fremtidige fagsamlinger og erfaringskonferansen. En systematisk gjennomgang av denne første veiledningsrapporten bekreftet mange av Haugset mfl. (2014) beskrivelser av de åpne barnehagene i Norge. De fleste åpne barnehagene som deltok i KOMÅP-prosjektet eies enten av kommuner eller menigheter i Den norske kirke, men noen eies også av ideelle organisasjoner eller private foretak. De åpne barnehagene har betydelig forskjellig åpningstid, alt fra én dag i uken til fem dager i uken, og antall ansatte varierer også fra barnehage til barnehage. Hovedtyngden av de deltagende barnehagene har fra én til tre ansatte. Noen av de åpne barnehagene er gratis mens andre tar litt betalt for tilbudet. Slik også Haugset mfl. (2014) fant i sin studie, er det stor variasjon når det gjelder hvilken brukergruppe som dominerer i de åpne barnehagene. Noen barnehager har stort sett foreldrepermisjons-/ventebrukeren. Typisk for disse er at de veldig unge barna dominerer. Andre barnehager har mange hjemmebarndomsbrukere og / eller flerkulturelle/flerspråklige brukere. Dette fører med seg en større spredning i alder blant barna som kommer i barnehagen. De ulike brukergruppene har ulike behov, og brukergruppen og lokalene som barnehagen har til disposisjon former ofte de pedagogiske valgene i barnehagen som igjen gir de åpne barnehagene deres særpreg. I rapporten skriver Haugset mfl. (2014) at selv om åpen barnehage er tenkt som et tilbud for barn i alderen 0-6 år, er brukerne likevel i de fleste av barnehagene under 3 år. Dette stemmer godt overens med det inntrykket prosjektledelsen i KOMÅP har fått igjennom veiledningsrapportene. Selv om brukerne kan komme og gå som de vil, har de aller fleste åpne barnehagene, som Haugset mfl. (2014) beskriver, en hverdagsstruktur som ligner på ordinære barnehager. De har samlingsstunder, faste tider til måltider og formingsstunder i tillegg til at de har andre aktiviteter. Denne første veiledningsrapporten ga et godt innblikk i de åpne barnehagenes driftsform og arbeidsmåter, og den la grunnlaget både for videre veiledning og organiseringen av prosjektets andre halvårsperiode, innbefattet fagsamlingene og forberedelsene til erfaringskonferansen i januar 2018.

Den **andre veiledningsrapporten** hadde som mål å gi prosjektlederne og veilederne bedre innsikt i deltakernes utviklingsarbeid, særlig med tanke på å støtte dem i forberedelsene til fremlegg på erfaringskonferansen i januar 2018⁶. Deltakerne fikk beskjed om å skrive en kort rapport på ca. 1,5 side som oppsummerte hva de hadde *gjort* i sitt utviklingsarbeid, hva de hadde *lært* ved å gjennomføre utviklingsarbeidet og hva de hadde oppsummert som *lurt* i sin refleksjon over de erfaringene de hadde gjort og dokumentert i prosessen (Tiller, 2006). De ble også bedt om å skrive noen ord om sin opplevelse av veiledningen og av deltakelsen i KOMÅP som helhet. Veilederne i prosjektet mottok rapportene fra sine barnehager og videresendte til prosjektleder sammen med sin egen sluttrapport som oppsummerte rapportene fra de deltagende barnehagene og formidlet veilederens egne erfaringer og refleksjoner over disse gjennom prosjektperioden. Gjennom denne andre veiledningsrapporten fikk prosjektledelsen et godt

⁶ Se andre veiledningsrapport i Vedlegg 2 «Andre veiledningsrapport»

innblikk i utviklingsarbeidenes tema og design og prosessen med å gjennomføre prosjektet som planlagt i en travel hverdag, for de fleste uten ekstra tidsressurs avsatt fra arbeidsgivers side. Mange av deltakerne opplevde utviklingsarbeidene som krevende, men samtidig beskriver de at å gjennomføre utviklingsarbeidet var en lærerik opplevelse. Mange forteller at de gjennom utviklingsarbeidene fikk et nytt blikk på arbeidet som foregår i barnehagen:

Dette prosjektet har gitt oss et spesifikt fokus, som man måtte jobbe med. For å kunne forstå det som virkelig skjer i barnehagerommet har vi vært nødt til å observere, være nysgjerrig, tørre å prøve, og være åpen for å se nye ting. Vi mener at hverdagen er blitt mer innholdsrik og at et faglig fokus er mer fremtredende. (Sitat åpen bhg. i Oslo).

I rapportene er det også mange positive og takknemlige tilbakemeldinger fra deltakerne til veilederne. De beskriver veiledningen som en betydningsfull og viktig del av opplegget rundt det å skulle gjennomføre et utviklingsarbeid. En deltaker i prosjektet beskriver veiledningen på denne måten:

Det å kunne samarbeide med en veileder har vært nyttig. Veileder har bidratt til å se nye ting i løpet av prosessen og vært en viktig støttespiller som stiller spørsmål som får en til å reflektere over egen praksis. Man føler seg «sett». (Sitat åpen bhg. i Akershus).

En annen åpen barnehage beskriver veiledningen på denne måten:

Gjennom veiledningen har vi blitt pusha på og oppmuntret. Oppsummeringen etter veiledningen har vært viktig, det som opplevdes som løse tråder ble samlet og vi fikk hjelp til å tenke fremdrift. (Sitat åpen bhg. i Østfold).

Veilederne på sin side beskrev i sine rapporter veiledningen som en helt essensiell del av KOMÅP-prosjektet. Slik de ser det, hjalp veiledningen deltakerne til å «tenke nytt» om hva de kunne undersøke, men også å avgrense og «ramme inn prosjektet». Mange av deltakerne i KOMÅP-prosjektet slet i begynnelsen med å forstå hva et utviklingsarbeid innebærer, og her gjorde veilederne et veldig godt arbeid med å forklare, hjelpe, støtte og gi tematiske, teoretiske og praktisk-metodiske impulser til de prosjektideene deltakerne hadde utarbeidet. Veiledningsprosessen synliggjorde også ressursknappheten og kapasitetsutfordringene i de deltakende åpne barnehagene. Mange av deltakerne påpekte at prosjektet har tatt mer tid enn forventet og at de har brukt mye av sin egen fritid på utviklingsarbeidet. Det ble tydelig at i mange åpne barnehager er det lite rom for planlegging og organisert kompetanseutvikling. I åpen barnehage er det normalt ikke satt av noe ekstra tid til de ansatte for å planlegge og gjennomføre utprøving, dokumentasjon og refleksjon over nye forslag til aktiviteter eller til et større og mer langvarig utviklingsarbeid som det KOMÅP la opp til. Dette har bydd på noen utfordringer:

Mangel på tid er noe som jevnlig er blitt tatt frem rundt om i barnehagene, og tid til refleksjoner er et stort savn. Det er mye fokus på det praktisk arbeid; hva gjør vi og hvem gjør hva? Der blir altfor lite tid til å reflektere rundt hvorfor gjør vi det vi gjør? Åpne barnehager har i tillegg

korte dager /mindre stillingsprosent og er få i personalgruppen. I noen barnehager har det også vært utskiftning av personalet som også blir utfordrende i en travel hverdag og ikke minst når en er i et utviklingsarbeid (Sitat åpen bhg. i Stavanger).

Veilederne melder i sine rapporter om lange og krevende reiser for å få besøkt alle, men også om inspirerende og lærerike besøk midt inn i deltakernes travle og mangslungne hverdag:

Jeg tror at veiledningen har fått deltakerne til å bli stolte av hva de har fått til og den har også motivert dem til å arbeide videre. Som veileder har det vært spennende, arbeidsomt og lærerikt å møte mange interesserte fagpersoner i ulike virksomheter! (Sitat veileders sluttrapport)

Som illustrert ovenfor hadde veilederne en helt sentral rolle i gjennomføringen av prosjektet og bidro til at KOMÅP-prosjektet ble den lærerike og inspirerende erfaringen deltakerne gav uttrykk for i rapporter og evalueringer. De gav deltakerne faglig innspill i det daglige arbeidet som var viktig for å kunne heve kompetansen og forbedre egen praksis. Videre var de et viktig bindeledd mellom prosjektledelsen og deltakerne, både gjennom å videreformidle prosjektledelsens hensikter og synspunkter til deltakerne og gjennom å melde deltakernes vurderinger og synspunkter tilbake til prosjektledelsen. I sum gav dette deltakerne en opplevelse både av å bli sett, hørt og tatt godt vare på. Veilederne klarte videre å få så å si alle deltakerne i havn med utviklingsarbeidene sine, og dette bidro til at deltakernes kompetanse og viktige bidrag ble synliggjort på en svært god måte på erfaringskonferansen i januar 2018.

3.4 Erfaringskonferanse

I januar 2018 ble KOMÅP-prosjektet avsluttet med en to-dagers erfaringskonferanse på Gardermoen⁷. Alle deltakerne, veilederne, foredragsholderne og medlemmene i referansegruppa fikk anledning til å møtes og dele sine erfaringer fra prosjektet og utviklingsarbeidene som hadde blitt gjennomført i de deltakende barnehagene. Målet med konferansen var å dele erfaringer og å inspirere hverandre til å fortsette arbeidet med å styrke det faglig-pedagogiske tilbudet i barnehagene, også etter at prosjektet var avsluttet. Konferansen var todelt, der første dag var reservert for KOMÅP-deltakere og de som hadde vært involvert i prosjektet gjennom året mens andre dag var åpen for andre med interesse for og arbeidsoppgaver og ansvar som berører åpen barnehage.

På den første dagen på konferansen, mandag 29. januar 2018, var programmet rettet inn mot deltakerne i KOMÅP-prosjektet og der utviklingsarbeidene de hadde gjennomført i barnehagene ble satt i sentrum. Dagen åpnet med et fengende musikkinnslag spesielt arrangert med tanke på konferansens tema og formidlet av musikere og faglig ansatte ved barnehagelærerutdanningen på OsloMet. På denne første dagen deltok så å si alle deltakerne i KOMÅP-prosjektet, forelesere, veiledere, referansegruppe og representanter fra Utdanningsdirektoratet. I tillegg hadde mange av deltakerne i prosjektet tatt med seg styрere eller andre overordne i barnehagene sine for å bli bedre kjent med prosjektet og få med seg

⁷ Se programmet til erfaringskonferansen i vedlegg 3 «Program til erfaringskonferansen 29.-30. januar 2018»

viktige erfaringer tilbake til egen virksomhet. Deltagelsen var med andre ord svært god, med mange spente deltakere som gledet seg til å oppsummere prosjektet de hadde arbeidet med i løpet av det siste året. Dekan ved VID vitenskapelige høyskole, Elisabeth Brodtkorb, åpnet konferansen og Turid Thorsby Jansen, tidligere førstelektor ved Høgskolen i Sørøst-Norge, hadde innledningsforedraget som hadde som tema «Den åpne barnehagens plass og utfordringer sett i lys av barnehagens brede samfunnsmandat». En av de deltagende åpne barnehagene, Trondheim International Playground, presenterte utviklingsarbeidet sitt i plenum, hvor de viste en kort versjon av et teaterstykke de hadde utviklet til bruk i samlingsstunden i sin åpne barnehage. Resten av dagen ble brukt til å presentere deltakernes utviklingsarbeider for hverandre. I løpet av dagen ble 43 utviklingsarbeid⁸ presentert, enten som power-point-presentasjoner eller som poster-presentasjoner. Fremføringene foregikk i parallelle sesjoner hvor deltakerne ble delt inn i grupper satt sammen for å sikre variasjon i tema og regional tilhørighet for deltakerne. Hver deltaker fikk en oversikt på forhånd over både hvor og når de skulle presentere sine utviklingsarbeid og hvor de skulle delta som tilskuere. De som valgte å presentere med power-point-presentasjon fikk 10 minutter hver til å presentere utviklingsarbeidet sitt, og når tre prosjekter hadde blitt presentert, ledet sesjonsleder en kort diskusjonsrunde og oppsummerte presentasjonene. Postersesjonen foregikk på samme måte. Her ble deltakerne tildelt en plass hvor de skulle henge opp posteren sin, og tilskuerne fikk 20 minutter i hvert rom for å se på de ulike posterne og diskutere prosjektene seg imellom. Alle deltakerne hadde fått beskjed på forhånd om at både presentasjonene og posterne skulle gjøre rede for hva de hadde *gjort*, hva de hadde *lært* og hva de *syns* hadde vært *lurt* (Tiller 2006). Deltakerne hadde arbeidet godt med sine presentasjoner og det var gjennomgående at de presenterte utviklingsarbeidene sine på tydelige og reflekterte måter. En vellykket konferansedag ble så avsluttet med en festmiddag for alle konferansedeltakerne på hotellet. Deltakerne ble servert et fint festmåltid, to deltakere i KOMÅP fremførte musikalske innslag med tema hentet fra den åpne barnehagen, deltakerne ble overrasket med humoristiske innslag i ulike former og ikke minst ble veiledere, forelesere, referansegruppe, prosjektledelse og deltakere takket for sin innsats. Det var unison enighet om at festen var en verdig markering av avslutningen på deltakernes felles faglige reise gjennom året og en fin feiring av alt arbeid som var lagt ned og de gode resultatene som var oppnådd i løpet av prosjektet.

På den andre konferansedagen, tirsdag 30. januar, ble politikere og folk fra utdanningsfeltet med interesse for den åpne barnehagen invitert til å delta på konferansen. Denne dagen ble fokuset satt på kunnskapsstatus og utviklingsmuligheter for den åpne barnehagen. På samme måten som på konferansens første dag, begynte dagen med musikkinnslag og ved at konferansedeltakerne ble ønsket velkommen av prosjektleder Øystein Lund Johannessen. Det første faglige innslaget var et foredrag av Anita Berge, førsteamanuensis ved Institutt for barnehagelærerutdanning ved Universitetet i Stavanger

⁸ Se oversikt over utviklingsarbeidene i Vedlegg 4: «Presentasjoner på erfaringskonferansen i KOMÅP-prosjektet»

og Øystein Lund Johannessen, seniorforsker ved Senter for interkulturell kommunikasjon v/ VID vitenskapelige høgskole. Temaet for forelesningen var «Den åpne barnehagens egenart og utviklingsmuligheter. Barnehagelærernes egne perspektiver», og foreleserne presenterte her sine analyser og funn fra en studie basert på data hentet inn fra første og fjerde fagsamling i KOMÅP-prosjektet. Her ble deltakerne spurt om den åpne barnehagens egenart, utfordringer og muligheter, og foreleserne hadde på basis av sin analyse av deltakernes svar på disse spørsmålene utarbeidet en modell som viste hvordan den enkelte åpne barnehage kjennetegnes av pedagogenes unike avveining av tre ulike motiver eller «drivere» som de er seg bevisst og forholdet seg til i sitt arbeid. Disse er 1) den åpne barnehagens ordinære pedagogiske mandat ifølge opplæringsloven og rammeplanen, 2) den åpne barnehagen som et fellesskap der målet er et åpent lavterskeltilbud uten forpliktelse og 3) den åpne barnehagen som en markeds plass der foreldre og foresatte som ikke benytter den ordinære barnehagens faste tilbud møter barnehageinstitusjonen og i dette møtet skal få lyst til å fortsette å komme med sine barn for å benytte et fritt og gratis tilbud og (helst – etter hvert) bidra på frivillig basis med å skape et inkluderende og mer stabilt miljø for lek og læring (Berge og Johannessen, i prosess).

Etter dette foredraget ble tre utviklingsprosjekter presentert i plenum. De tre presentasjonene var fra 1) Brynelund åpne barnehage, (Time kommune) 2) Treffpunktet og Åpen øst ved Kongsten Barnehage (Fredrikstad) og 3) Språkstien Åpen barnehage og Åpen barnehage Sentrum (Bergen). Disse fremføringene viste frem ulike aspekter ved den åpne barnehagen og ga deltakerne denne andre dagen på konferansen et variert blikk inn i hverdagen i åpen barnehage. Etter disse fremføringene fikk konferansedeltakerne høre konstituert statssekretær for Kunnskapsministeren for barnehage og grunnskole, Bjørn Haugstad, holde et innlegg om «Den åpne barnehagens plass og bidrag i utdanningssamfunnet». Haugstad vektla blant annet i sitt innlegg den viktige rollen åpen barnehage kan spille når barnehagesektoren skal betjene en mer mangfoldig og sammensatt befolkning og der synliggjøring, arbeid med og verdsetting av sosiokulturell forskjellighet blant brukerne blir et mer sentralt mål på god faglighet. Dette blir ikke mindre viktig for politikutviklingen i Kunnskapsdepartementet etter regjering utvidelsen på nyåret 2018 idet departementet fra da har overtatt ansvaret for integreringsfeltet. Statssekretær Haugstad kunne i denne sammenhengen fortelle at åpen barnehage, i de planer som nå legges i departementet, er tiltenkt en rolle som et av flere tilbud som skal bidra til å styrke kommunenes integreringsarbeid.

Den åpne barnehagens bidrag og plass i samfunnet var fortsatt det store temaet da det etter lunsj ble rigget til en panelsamtale og plenumsdiskusjon med representanter fra institusjoner og fagmiljø i barnehagefeltet, politikere og ansatte i åpne barnehager. Sissel Mørreaunet, førstelektor ved Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning og veileder i KOMÅP-prosjektet, ledet paneldebatten og utfordret paneldeltakerne til å svare på spørsmål angående åpen barnehage. De som deltok i debatten var rådgiver for Senterpartiets stortingsgruppe, Aisha Naz Bhatti, barnehagesjef i Stavanger kommune, Monica Buvig Stenseth, rådgiver i IKO - Kirkelig pedagogisk senter og medlem

av referansegruppa for KOMÅP, Marte Eriksen, førstelektor emerita Turid Thorsby Jansen, tidligere Høgskolen i Oslo og Akershus, pedagogisk leder i Lørenskog Åpen barnehage og rådgiver, Lene Myhren og styrer i Fjell KFUK og KFUM åpen barnehage, Gerd Marit Fjereide. Det ble en god diskusjon der særlig balansen mellom «markedets krav» både i form av brukernes mangfoldige ønsker og kommunenes produktivitetskrav og økonomiske kalkyler på den ene siden og barnehagens vide samfunnsmandat kom i fokus. Det ble også en spennende ordveksling etter Senterpartirepresentantens kritikk av den ordinære barnehagens angivelige negative holdning til morsmål og manglende bevissthet om de minste barnas behov for mye tid med nære omsorgspersoner med tanke på tilknytning. Dette kan sees som et argument for åpen barnehage, men flere i panelet stilte seg kritiske til om en slik argumentasjon tjener dens «sak» i offentligheten.

For å runde av konferansen ble Kirsten E. Jansen, førstelektor emerita ved Høgskolen i Agder og veileder i KOMÅP-prosjektet, utfordret til å snakke til deltakerne om KOMÅP-prosjektet. Hun holdt et engasjert foredrag med tema «En veileders refleksjoner over KOMÅP - de kom, så og vant» hvor hun snakket om sine opplevelser som veileder, det flotte arbeidet som de åpne barnehagene hadde gjort i løpet av prosjektet, de utfordringene deltakerne har hatt i dette arbeidet og hvordan de har satt overvunnet disse ved å sette seg delmål, løfte i lag og ikke minst – ta i bruk egen fritid når det ikke var rom for å gjøre mer i arbeidstiden. Kirsten oppfordret deltakerne til å jobbe videre med de tematikkene de hadde valgt og å fortsette med utviklingsarbeid, gjerne med nye tema, for å gjøre kompetanseutvikling og kollektiv læring til en integrert del av sitt profesjonelle arbeid. Avslutningsvis hadde Solveig Helene Aksnes fra Utdanningsdirektoratet og Øystein Lund Johannessen prosjektleder i KOMÅP-prosjektet en kort samtale hvor de snakket om erfaringene fra KOMÅP-prosjektet, hva som har vært suksessfaktorene og hvordan prosjektets målsettinger kan arbeides videre med lokalt og i hver enkelt barnehage og gjennom fortsatt nettverksarbeid og politikkarbeid. På disse områdene vil Utdanningsdirektoratet fortsatt bidra i tråd med sin målsetting om å synliggjøre åpen barnehage som en aktuell og tjenlig driftsform i kommunene.

Prosjektledelsen sammen med referansegruppa i KOMÅP har oppsummert erfaringskonferansen som meget vellykket ut fra målsettingen. Prosjektledelsen har i tiden etterpå fått mange gode tilbakemeldinger fra deltakerne i prosjektet og andre som var til stede på hele eller deler av konferansen. For noen av deltakerne andre dag fra kommunale fagstaber, kommunepolitikken og politisk ledelse i kommunene og private eierorganisasjoner, ble konferansen en vekker når det gjelder åpen barnehage som ressurs for å nå målsettingene i oppvekstsektoren:

Det var en svært god konferanse og godt og profesjonelt ledet. Konferansen ble en vekker for meg i forhold til Åpen barnehages egenverdi. Jeg har alltid tenkt at Åpen barnehage er en fin rekrutteringsarena for ordinær barnehage eller et mellomsted i påvente av ordinær barnehageplass. Jeg ser at Åpen barnehage er en utnyttet ressurs i vår kommune og at det

kanskje ikke er alle barn som skal inn i en ordinær barnehage. Dette vil jeg jobbe videre med i egen kommune samt politisk i min egen bostedskommune (e-post fra deltaker).

Erfaringskonferansen markerte den formelle avslutningen på KOMÅP-prosjektet, men målsettingen satt av prosjektledelsen og referansegruppa var at konferansen skulle inspirere alle som deltok til å fortsette sitt arbeidet i og for de åpne barnehagene for å fortsette en positiv kompetanseutvikling og for å løfte åpen barnehage frem som et viktig bidrag til barnehagemangfoldet i Norge. På denne måten ønsket man å se erfaringskonferansen ikke som et slutt punkt men som begynnelsen på det fortsatte arbeidet som må til for å løfte den åpne barnehagen frem i lyset som en verdifull aktør som blir sett og verdsatt av alle som er engasjert i barnehagefeltet.

3.5 Midler til deltakende åpne barnehager

For å gjøre det lettere for de åpne barnehagene å delta i KOMÅP-prosjektet hadde Utdanningsdirektoratet satt av midler til å dekke utgiftene som fulgte med deltakelsen. Alle godkjente åpne barnehager kunne søke om støtte på 20.000,- kr til å dekke reiseutgifter og opphold i forbindelse med fagsamlingene. Eventuelle restmidler kunne brukes i barnehagen til å dekke andre kostnader relatert til prosjektet, for eksempel studiemateriell og studietimer. Idet Utdanningsdirektoratet mottok søknadene om støtte, ble hver søker sjekket mot den sentrale barnehagedatabasen BASIL for å få bekreftet at de var godkjente åpne barnehager og var registrert som påmeldt prosjektet. Å være godkjent åpen barnehage, og dermed kunne søke om støtte, forutsetter at virksomheten drives i samsvar med gjeldende lover og regelverk (§ 7 Barnehageeierens ansvar), herunder rammeplanen for barnehagen. Når søknaden var innvilget fikk den åpne barnehagen tilsendt tilsagnsbrev⁹ med informasjon om utbetaling. Deltakerne som bodde i Midt- og Nord-Norge kunne i tillegg søke om ekstra midler ettersom de hadde ekstra lang og kostbar reise til fagsamlingene. Disse søkte om ekstra midler til prosjektledelsen med begrunnelse for økt behov for støtte. Totalt ble åtte åpne barnehager i Midt- og Nord-Norge tildelt ekstra reisestøtte på 20.000, kr for reiseutgifter og opphold på fagsamlingene.

Denne støtten var viktig for de åpne barnehagene ettersom mange trengte å dekke reise og overnatting på hotell for å kunne delta på fagsamlingene, og i mange tilfeller ble midlene også delvis brukt til å dekke kostnader i forbindelse med innleie av vikar for at de ansatte skulle kunne delta på fagsamlingene uten å stenge barnehagen. Ved slik å kunne tilby kompensasjon for deler av de ekstra kostnadene som fulgte med, ble det mulig for flere åpne barnehager å delta i KOMÅP-prosjektet.

3.6 KOMÅP nettside

For å gjøre viktige dokumenter i KOMÅP lett tilgjengelige for deltakerne, ble det laget en egen nettside for prosjektet. På nettsiden, www.komaap.com, ble all informasjon om kommende fagsamlinger og diverse andre dokumenter som deltakerne kunne ha nytte av, lagt ut. Her kunne deltakerne finne

⁹ Se tilsagnsbrev fra Utdanningsdirektoratet i vedlegg 5 «Tilsagnsbrev fra Utdanningsdirektoratet»

oversiktsinformasjon om prosjektet og fagsamlingene, detaljert program til hver av fagsamlingene, power-point-presentasjoner fra foreleserne i etterkant, informasjon og tips angående utviklingsarbeidet og erfaringskonferansen foruten kontaktinformasjon til prosjektledelsen og diverse ressurser om åpne barnehager som vi fikk tips om fra deltakerne. Prosjektledelsen har hatt veldig god erfaring med å lage en egen nettside for prosjektet. Den lettet tilgangen til de nevnte dokumentene for deltakerne, veiledere og forelesere og andre involvert i prosjektet hvor enn man måtte befinne seg med tilgang til nett og pc. I tillegg bidro den til å redusere behovet for tidkrevende e-postutsendelser og for deltakerne bruk av papirutskrifter.

3.7 Prosjektledelsens samlede erfaringer og refleksjoner

Prosjektledelsen, referansegruppa og SIKs ledelse har oppsummert KOMÅP-prosjektet som et vellykket kompetanseløft for ansatte i åpne barnehager. Kombinasjonen av kurs, utviklingsarbeid og veiledning gav deltakerne et helhetlig kompetanseløft som vi mener har gitt dem gode muligheter til å ta i bruk det de har lært i egen praksis i barnehagen. Mange opplevde utviklingsarbeidene som utfordrende og i overkant tidkrevende å gjennomføre, men i etterkant når de reflekterte over hva de hadde fått til, så de at utviklingsarbeidene hadde vært en viktig brikke i helheten:

Gjennom å utfordre oss til utviklingsprosjektet har KomÅP også gitt oss hjelp til å ta tak i noe konkret i vår egen hverdag som vi ville utvikle. Dette synes vi har vært viktig. Det er lett å bli inspirert på kurs, men det kan være vanskelig å komme i gang med konkret arbeid i ettertid. Dette kompetanseløftet har sørget for at vi allerede er godt i gang med å implementere kunnskapen fra kurset til det daglige arbeidet og sikrer på den måten at kunnskapen blir satt ut i praksis (Åpen bhg. i Stavangerregionen).

Gjennom kompetanseløftet fikk deltakerne også knyttet faglige forbindelser til deltakere som jobbet i andre åpne barnehager. I Bergen spesielt, men også i betydelig grad i Stavanger, hadde deltakerne allerede et regionalt faglig nettverk, men dette var ikke tilfelle andre steder i landet, for eksempel i Agder, Telemark, Oslofjordområdet og det sentrale østlandsområdet. I løpet av prosjektperioden har mange åpne barnehager knyttet nye faglige bånd med andre åpne barnehager i samme region og i nabokommuner. De har dermed fått et utvidet faglig nettverk som gir muligheter til diskusjoner rundt faglig arbeid, praktiske løsninger og utfordringer i barnehagen. For flere av deltakerne omfatter dette nye nettverket også fagpersoner tilknyttet barnehagelærerutdanningen og ressurspersoner som jobber sentralt i noen av kommunene. Eksempler på dette er veilederne i KOMÅP som hadde ansvar for Rogaland og som til daglig jobber som ressurspedagoger og veiledere tilknyttet Johannes Læringscenter i Stavanger.

For mange av deltakerne har erfaringsutvekslingen betydd svært mye ettersom de jobber i svært små personalgrupper, mange også alene som eneste pedagog. Det å høre hvordan andre organiserer dagene i barnehagen og få drøftet faglige dilemma med andre erfarne pedagoger, gav mange ansatte nye ideer

til bedre måter til å gjennomføre arbeidet i barnehagen og ny inspirasjon til å finne bedre løsninger på hverdagsutfordringene.

Prosjektledelsen har vært tett på deltakerne gjennom hele KOMÅP-prosjektet. Prosjektleder og prosjektmedarbeider har deltatt på alle kursene, tatt notater, hørt på diskusjoner i grupper, snakket med dem i pausene og vært i kontakt med deltakerne via telefon og e-poster. Vi har av den grunn opplevd stemningen i KOMÅP-prosjektet på nært hold og fulgt utviklingen i kompetanseløftet fra første dag frem til avslutningen på erfaringskonferansen. Da første fagsamling gikk av stabelen, uttrykte deltakerne stor takknemlighet for at de endelig hadde fått tilbud om et kompetanseløft som var skreddersydd for åpne barnehager. En deltaker sa til prosjektledelsen at «... i løpet av mine 25 år som ansatt i åpen barnehage, har vi aldri fått sånn et tilbud for oss som jobber i åpne barnehager.». En annen skrev i den andre veilederrapporten «Da UDIR besluttet å satse på å etablere KOMÅP ble det jubel!». Mange av deltakerne var derfor svært spente foran første fagsamling og gledet seg til å komme i gang. En deltaker skrev i evalueringsskjemaene etter første fagsamling at hun/han var «... så takknemlig for at dere setter åpne barnehager på dagsorden, en glede å bli tatt seriøst!». En annen sa: «Setter pris på at åpen barnehage som et verdifullt bidrag i kommunen/landet blir anerkjent og «sett» i Utdanningsdirektoratet». Disse utsagnene illustrerer den erfaringen prosjektledelsen gjorde alt i forberedelsesfasen og i den første tiden etter oppstart, nemlig at de ansatte i åpen barnehage har følt seg oversett, ikke fullt ut anerkjent i barnehagefeltet i Norge og at åpen barnehage blir sett litt ned på som pedagogisk virksomhet. Mange hadde opplevd at kommunen ville legge ned barnehagen de hadde startet og jobbet i gjennom mange år, og mange hadde kjempet hardt for å overleve innstramminger og forslag om nedleggelse. I løpet av KOMÅP-prosjektet merket prosjektledelsen en merkbar forandring hos deltakerne etterhvert som de opplevde at de virksomhetene de ledet ble snakket frem og tatt på alvor av fremtredende representanter for barnehagefeltet – både forelesere og veiledere fra UH-sektoren med lang erfaring men også våre kontaktpersoner i Utdanningsdirektoratet og støttespillere i kommunene. Vi kunne observere at deltakerne gradvis rettet ryggen, ble tryggere i seg sjøl og mer selvbevisste i sine uttalelser på fagsamlingene. Mange gav også klart uttrykk for at de var blitt mer klare for å kjempe for den åpne barnehagen lokalt i møte med politikere og kommune- og barnehageadministrasjon. Dette inntrykket ble bekreftet i tilbakemeldingene fra deltakerne i andre veilederrapporten hvor de beskrev hvordan KOMÅP-prosjektet hadde bidratt til at de hadde blitt mer stolte over arbeidet de gjør i den åpne barnehagen:

Vi har blitt tryggere og føler stolthet over arbeidet som vi gjør i den åpne barnehagen. Vi håper at det vil komme flere slike samlinger som dette. Sammen er vi sterke! (Sitat åpen bhg. Bergensområdet)

Det å oppleve at åpen barnehage ble anerkjent som en legitim og viktig aktør i barnehagefeltet av fremtredende representanter for fagmiljøene, ble viktig for mange deltakere:

Det har vore veldig kjekt å kjenne på at jobben i open barnehage vert anerkjent og at alt har vore så lærerikt, inspirerende og profesjonelt (Sitat åpen bhg. Stavangerområdet).

Veilederne bekreftet også i sine rapporter at de opplevde at kompetanseløftet hadde gitt deltakerne økt stolthet og en følelse av å bli anerkjent. Samtidig fremkom det i rapportene at de også var blitt klar over noen utfordringer underveis i veiledningen:

Gjennom prosjektet tror vi at deltakerne fikk en tydeligere bevissthet rundt sin egenart. Barnehagene har i stor grad respondert på at de har blitt sett og verdsatt som en del av barnehagemangfoldet. Dette har resultert i positiv bevisstgjøring om åpne barnehagers egenart og betydning, men har også avdekket noen utfordringer mht. fortsatt behov for faglig oppdatering og spesifikk kompetanseheving for å kunne holde tritt med den faglige kompetansehevingen som skjer i barnehager ellers rundt om i mange kommuner (Veiledere i KOMÅP-prosjektet Bergensområdet).

Som beskrevet tidligere oppdaget prosjektledelsen at tidspress og små stillinger var en utfordring for mange i arbeidet med KOMÅP-prosjektet. Mange følte de måtte ta av egen fritid når de arbeidet med utviklingsarbeidene, og for eksempel for dem som kun holdt åpent én dag i uken, opplevdes KOMÅP-prosjektet som svært omfattende og tidskrevende. Prosjektledelsens erfarte at de åpne barnehagene som hadde en mer drivende og tilstedeværende eierrepresentant og administrasjon, stod sterkere når det gjaldt å støtte opp om kompetansehevingen. De ansatte her hadde gjerne en klarere forståelse av hva de hadde blitt med på, hva som ble forventet av dem og hva de ønsket å få ut av kompetanseløftet. På samme måte var det mulig å se at de åpne barnehagene som strevde mest i kompetanseløftet ofte hadde en ledelse som var mer distansert, hadde mindre administrativ kapasitet, var lite involvert i selve driften av barnehagene og hadde lite innsikt i hva som foregår innenfor veggene i en åpne barnehage. For noen av barnehagene i denne kategorien ble det å søke på de utlyste midlene fra Utdanningsdirektoratet derfor en svært krevende oppgave. Prosjektledelsen prøvde så godt de kunne å hjelpe disse barnehagene, å forklare hvor de skulle søke, hvordan de skulle søke og hvordan de skulle få midlene etter at de hadde fått godkjent søknaden. Årsaken til at det hele hadde stoppet opp, viste seg da gjerne å være at den som var ansvarlig for å søke om midler, enten ikke hadde fått informasjonen, ikke hadde lest e-postene, ikke husket om de hadde søkt midler eller ikke kunne si hvem som hadde sendt søknaden. Denne runden gjort det tydelig for prosjektledelsen at det i en del av de åpne barnehagene er store utfordringer relatert til manglende administrativ kapasitet og svak og utydelig organisering rundt barnehagedriften. Hva som er hovedgrunnen til dette kan være vanskelig å si, og det er sannsynlig at dette vil variere fra den ene til den andre barnehagen som er i en slik situasjon. Men mangel på administrativ kapasitet hos eierorganisasjonen og i noen tilfelle for lite involvering i og redusert kunnskap over tid om driften av den åpne barnehagen man eier, kan se ut til å være en del av bildet i disse barnehagene.

På tross av de utfordringene som her er kommentert, er vårt hovedinntrykk at de åpne barnehagene kjennetegnes av et godt og trygt barnehagetilbud for barn med foresatte som drives av kompetente,

hardtarbeidende og entusiastiske barnehagelærere som hver dag gjenskaper en verdifull lavterskel møteplass for foreldre og en arena for vennskap, lek og læring i barnas nærmiljø med begrensede ressurser. Deltakerne har vært opptatt av å få frem at de jobber bevisst, planmessig og målrettet med å skape et mest mulig forutsigbart tilbud for en ustabil brukergruppe og at de har en pedagogisk tilnærming til arbeidet i den åpne barnehagen. Veilederne støtter dette inntrykket i det de skriver i sine rapporter. De gir uttrykk for at de er imponert over hvordan de ansatte klarer å møte den uforutsigbare hverdagen. En veileder beskriver det på denne måten:

Min erfaring etter å ha vært i den åpne barnehagen, er at det å arbeide der krever kløkt og klokskap, evne og vilje til å møte barn og foreldre sammen, toleranse for det «uferdige», høy tålegrense for det uforutsette, stor evne til improvisasjon og høy grad av fleksibilitet. Det å ha veiledet i den åpne barnehagen har overbevist meg om at den åpne barnehagen har livets rett og slik sett bør den gå en sikker framtid i møte med hensyn til de ressurser som kreves for å kunne drive virksomheten (Veileder i KOMÅP-prosjektet, Trondheimsområdet).

Sett fra prosjektledelsens synsvinkel og med tanke på måloppnåelsen, kan vi konkludere med at KOMÅP-prosjektet på bakgrunn av det som her er sagt ovenfor, har bidratt til å synliggjøre åpen barnehage som et viktig bidrag til barnehagefeltet i Norge. På bakgrunn av det som har fremkommet er det rimelig å hevde at denne barnehagetypen har sin egenverdi i barnehagemangfoldet og som det vil være viktig å gi tilstrekkelige betingelser for fortsatt forsvarlig drift og faglig utvikling i årene fremover.

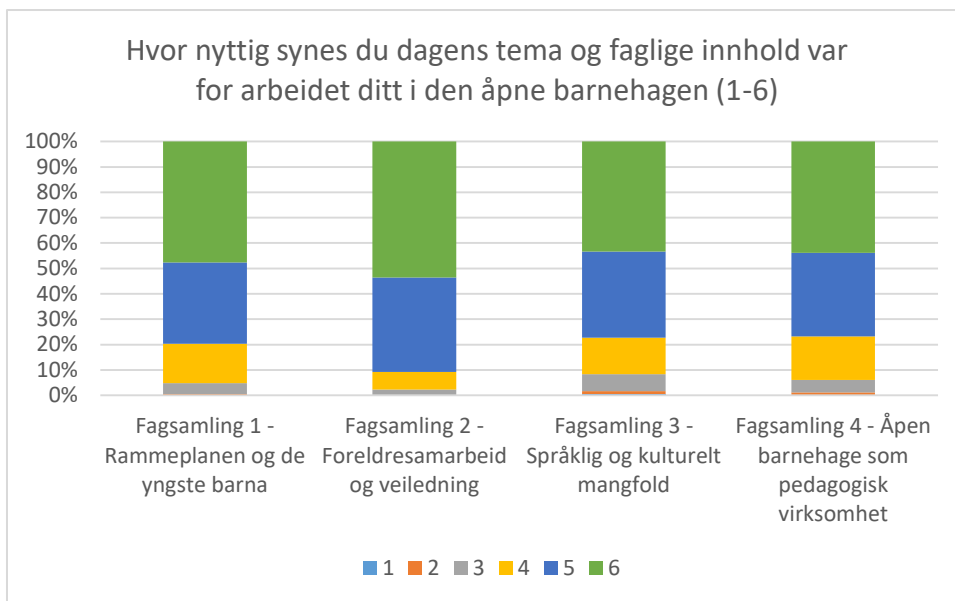
4. Deltakerevaluering av KOMÅP- prosjektet

Etter hver fagsamling fylte deltakerne ut et evalueringsskjema og gav tilbakemeldinger på sine opplevelser og synspunkter. I skjemaene ba vi om deres opplevelse av tema og faglig innhold på fagsamlingene, forelesernes formidling, arbeidsmåtene, pauser og anledning til fri erfaringsdeling samt serveringen til lunsj og i pausene. På denne måten fikk prosjektledelsen og foreleserne viktig informasjon om deltakernes vurdering av fagsamlingene. Med bakgrunn i disse ble det så mulig å justere og forbedre foredragene og dagsprogrammene. Deltakerne svarte på 13 spørsmål. I tillegg ble de bedt om å skrive ned sine synspunkter og forslag til forbedringer hvis det var noe de syntes ikke fungerte godt og som burde endres til neste samling. Disse kommentarene var svært verdifulle for prosjektledelsen med tanke på å få kjennskap til deltakernes opplevelse og, slik prøve å forbedre samlingene.

Svarene som ble gitt i evalueringsskjemaene gir et klart inntrykk av at deltakerne jevnt over var svært positive til fagsamlingene, foreleserne og KOMÅP-prosjektet som helhet. Deltakerne svarte på alle spørsmålene ved å gi karakterer fra 1 til 6, hvor 1 er dårligst og 6 er best. Vi har her valgt ut fire av spørsmålene for en nærmere analyse. De fire spørsmålene er 1) Hvor nyttig synes du dagens tema og faglige innhold var for arbeidet ditt i den åpne barnehagen, 2) Hvor god synes du forelesernes formidling var, 3) Hvordan vil du vurdere mulighetene gjennom dagen til å dele og bidra med egne erfaringer og kunnskap og 4) Hva synes du om opplegget for fagdagen som helhet. I det følgende presenterer vi genererte svar på utvalgte spørsmål og tilbakemeldinger fra deltakerne og en oppsummering av evalueringene fra deltakersamlingene.

4.1 Relevans for egen barnehagehverdag

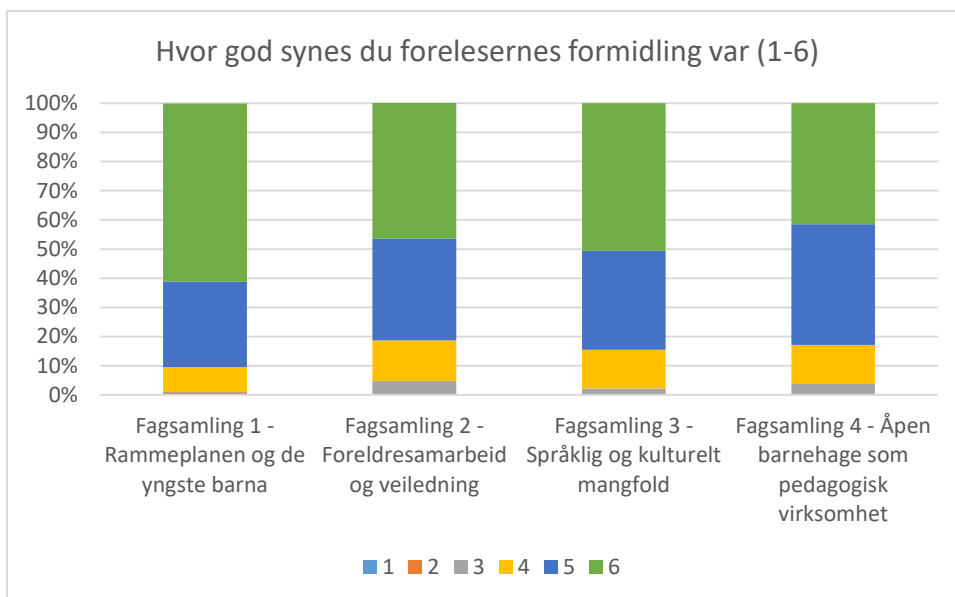
Spørsmålet som ble stilt var «Hvor nyttig synes du dagens tema og faglige innhold var for arbeidet ditt i den åpne barnehagen (1-6)?». Deltakerne ga uttrykk for at temaene og det faglige innholdet på alle fagsamling var nyttige. Som vist på tabellen nedenfor, gav deltakerne hovedsakelig karakteren 5 eller 6 på dette spørsmålet, og de gav uttrykk for at prosjektledelsen og foreleserne hadde truffet bra med sin tilnærming til det faglige innholdet. På fagsamling 1, 3 og 4 ga over 75% av deltakerne karakteren 5 eller 6. Tabellen viser også at temaet og det faglige innholdet på fagsamling 2 traff spesielt godt, ettersom omtrent 90% av deltakerne som deltok på fagsamling 2 ga karakteren 5 eller 6. Temaet på denne fagsamlingen var «Veiledning og foreldresamarbeid i den åpne barnehagen», og dette var et av de temaene som Haugset mfl. (2014) identifiserte som ett hvor de ansatte i de åpne barnehagene gav uttrykk for at de trengte mer kompetanse.



Tabell 1: Hvor nyttig synes du dagens tema og faglige innhold var for arbeidet ditt i den åpne barnehage (1-6)

4.2 Forelesernes formidling

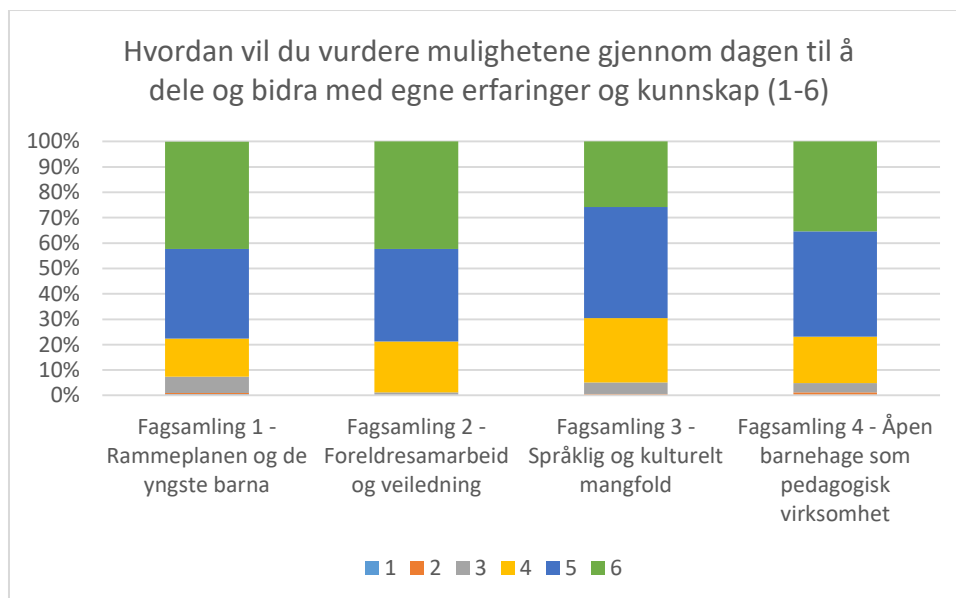
Som vist på tabellen nedenfor, gav deltakerne generelt gode tilbakemeldinger til foreleserne, og alle foreleserne fikk en høy gjennomsnittsscore. På alle fire fagsamlingene ga over 80% av deltakerne foreleserne enten karakteren 5 eller 6.



Tabell 2: Hvor god synes du forelesernes formidling var (1-6)

4.3 Mulighetene for erfaringsdeling og bidrag fra egen praksis

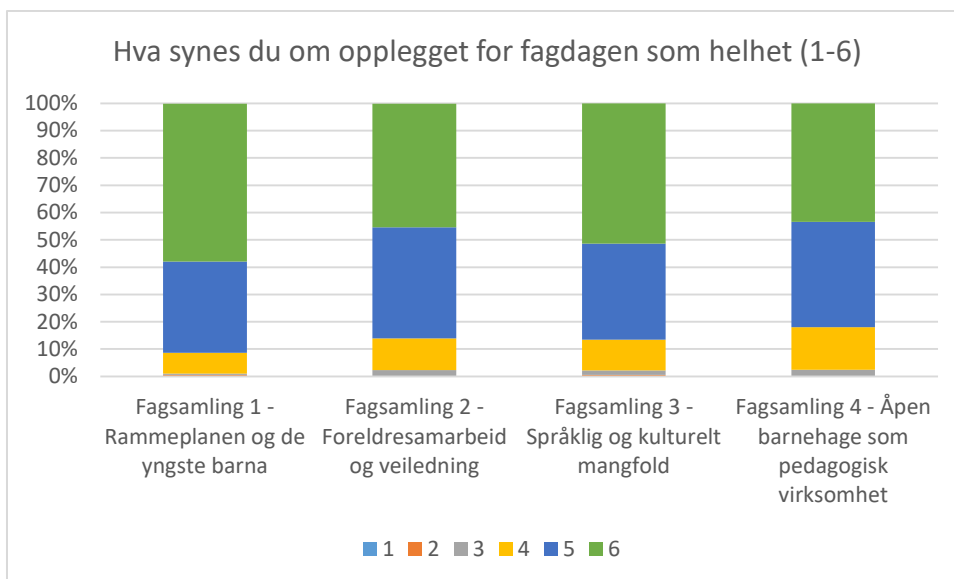
Spørsmålet som ble stilt her var: «Hvordan vil du vurdere mulighetene gjennom dagen til å dele og bidra med egne erfaringer og kunnskap (1-6)?». Dette er det spørsmålet hvor deltakerne var mest kritiske til gjennomføringen av fagsamlingene. Gjennom hele prosjektet gav deltakerne uttrykk for at de ønsket mer tid til erfaringsdeling, faglig utveksling og nettverksbygging med hverandre. De gav for eksempel uttrykk for at de ville ha mer arbeid i grupper enn det de fikk anledning til. Følgelig fikk dette spørsmålet en lavere score enn de andre spørsmålene. Som vist i figuren nedenfor, var det flere deltakere her som gav karakteren 3 og 4 enn på noen av de andre områdene. Dette bekreftes og utdypes av at ønsket om mer erfaringsdeling var en gjenganger i kommentarfeltet på evalueringsskjemaene sammen med at arbeidsmåtene på fagsamlingene kunne varieres mer og forbedres. Til tross for dette gav fremdeles mellom 70 og 80% av deltakerne karakteren 5 eller 6 på dette spørsmålet på de fire fagsamlingene.



Tabell 3: hvordan vil du vurdere mulighetene gjennom dagen til å dele og bidra med egne erfaringer og kunnskap (1-6)

4.4 Opplegget for fagdagen som helhet

Etter at deltakerne hadde svart på en rekke delspørsmål rundt fagsamlingene, ble de tilslutt spurt om hva de syntes om opplegget for fagdagen sett under ett. Her gav deltakerne generelt et høyt score. I kommentarene formidlet de at noe kunne vært bedre, men de var likevel svært fornøyde med fagdage. Som diagrammet nedenfor viser gav 91,3% av deltakerne på første fagsamling karakteren 5 eller 6 på dette spørsmålet mens prosenttallene for de påfølgende fagsamlingene var 86% på andre, 86,6% på tredje og 82% på fjerde fagsamling. På bakgrunn av deltakernes svært positive helhetsvurdering og at denne holdt seg gjennom hele prosjektperioden, har prosjektledelsen i sin evaluering konkludert med at fagsamlingene traff godt og tjente de målene som var satt som en arena for faglig styrking, nettverksbygging, økt motivasjon og styrket profesjonell identitet.



Tabell 4: Hva synes du om opplegget for fagdagen som helhet (1-6)

4.5 Diskusjon rundt deltakerevalueringene i KOMÅP prosjektet

Evalueringsskjemaene viste seg å være et viktig verktøy for å ta pulsen på KOMÅP-prosjektet underveis i prosjektperioden. De innsamlede evalueringsskjemaene etter hver fagsamling gjorde det mulig å fange opp stemningen i deltakergruppene på faste punkter gjennom året, og de åpne kommentarfeltene gav prosjektledelsen konkrete tilbakemeldinger og forslag som kunne tas hensyn til i den løpende planleggingen og bygges inn i opplegget for de neste aktivitetene. Evalueringene fra første fagsamling ga prosjektledelsen og foreleserne tilbakemeldinger som førte til justeringer i programmet, både underveis i runden med første fagsamling men også i programmet for de påfølgende fagsamlingene. Et konkret eksempel er at deltakerne syntes det var satt av for mye tid til forelesning på tross av at disse var interessante, og tilsvarende for lite tid til å snakke med hverandre og dele erfaringer i uformelle settinger og i grupper. En deltaker kommenterte at «Erfaringsutveksling oppleves svært nyttig og etterlengt – kunne godt hatt enda mer tid til å snakke sammen». En annen skrev at «... innholdet var bra, men arbeidsmetoden gjorde det tungt». I samtaler med deltakerne og veilederne som besøkte dem i forbindelse med utviklingsprosjektene, kom det frem at hverdagen i de åpne barnehagene er kjennetegnet av få ansatte og i noen tilfeller at én ansatt jobber helt alene. Stort arbeidspress og små stillinger med lite felles planleggingstid gjør også sitt til at de ansatte opplever de har lite tid til å snakke med andre om sine erfaringer fra arbeidet med både barn og voksne i barnehagene. For dem var det derfor svært viktig og etterlengt å kunne dele erfaringer og høre hvordan man arbeider og løser de daglige utfordringene i andre åpne barnehager. Prosjektledelsen i samarbeid med referansegruppa, veilederne og foreleserne prøvde å ta disse tilbakemeldingene på alvor og finne en bedre balanse mellom forelesninger, erfaringsutveksling i grupper og møtetid med veilederne. En viktig erfaring fra prosjektet

er at varierte arbeidsformer, rom for erfaringsutveksling mellom deltakerne i organiserte gruppearbeid samt noe mer åpen tid for nettverksbygging ble en viktig del av kompetanseløftet som det var vel verd å sette av tid til.

I begynnelsen av KOMÅP-prosjektet kom det noen kritiske tilbakemeldinger angående forelesernes manglende erfaring fra åpne barnehager. En deltaker kommenterte at «Foreleserne har ikke erfaring fra arbeid i åpen barnehage – dette bærer forelesningen litt preg av». Andre lignende kommentarer viste at det var viktig for deltakerne at foreleserne snakket spesielt om åpen barnehage og at forelesningene var spesielt rettet inn mot hverdagen i den åpne barnehagen, og ikke barnehager i sin alminnelighet. De ønsket at foreleserne i større grad tok opp problemstillinger og brukte eksempler fra arbeidet i åpen barnehage enn det som ble gjort i begynnelsen av prosjektet. De kritiske kommentarene ble her brukt som konstruktive kritikk og ble viktige for å holde fokus på at forelesningene og fagsamlingene som helhet i størst mulig grad ble spisset inn mot arbeidet i den åpne barnehagen.

Deltakerevalueringene har på denne måten vært en viktig del av KOMÅP-prosjektet og bidratt til å gi deltakerne en best mulig opplevelse av fagsamlingene og prosjektet som helhet. Sammen med tilbakemeldinger og informasjon fra blant annet samarbeidspartnerne og prosjekteier gir de også grunnlag for å konkludere at fagsamlingene har bidratt til ny kunnskap og et faglig kompetanseløft for de ansatte i åpen barnehager.

5. Hva har vært KOMÅP-prosjektets bidrag?

I dette kapitlet vil vi gi en samlet oversikt over og vurdering av KOMÅP-prosjektets bidrag. I hovedsak vil vurderingen ta utgangspunkt i de målsettinger for prosjektet som SIK satte seg i tilbudet til Utdanningsdirektoratet. Imidlertid har arbeidet med prosjektet og de mange aktørenes bidrag på fagsamlinger, i veiledning, i utviklingsarbeidene og på erfaringskonferansen også gitt en merverdi ut over selve kompetanseløftet. Dette handler dels om et bidrag inn i den politiske dagsorden om den åpne barnehagens rolle, dels handler det om en ikke ubetydelig kunnskapsutvikling som følge av det faglige arbeidet som har blitt utført av alle aktørene i prosjektet. I dette kapitlet vil vi også kommentere disse bidragene.

5.1 Kompetanseutvikling

Det overordnede mål for KOMÅP-prosjektet slik det var presentert i tilbudsdocumentet fra SIK, var å gi deltakerne et kompetansehevingsopplegg som ville prege arbeidsplassen og kollegafellesskapet hele arbeidsåret 2017. Erfaringene fra fagsamlingene, men særlig fra arbeidet med utviklingsprosjektet i den enkelte deltagende barnehage og den jevnlige kontakten med veilederne om utviklingsprosjektet mellom samlingene og på selve samlingene, gir grunnlag for å konkludere at KOMÅP i høy grad oppfylte denne målsettingen. Dette er godt dokumentert gjennom deltakernes egne rapporter innsendt etter siste fagsamling i november, og etter spontane tilbakemeldinger til prosjektledelsen i samtaler og i e-post-kommunikasjon. Det er godt gjort at deltakerne har fått økt bevissthet om og forståelse for åpen barnehage som en pedagogisk institusjon med det samme samfunnsmandat og de samme rammer som ordinære barnehager. Dette ble oppnådd gjennom systematisk arbeid med den foregående og den nye rammeplanen for barnehagen på fagsamling 1, 3 og 4 der deltakerne både opplevde anerkjennelse for sin egenart og særlige pedagogiske bidrag. Samtidig ble de utfordret på hvordan de selv gjennom aktiv fortolkning av barnehageloven og rammeplanen inn mot egen virksomhet kan realisere samfunnsmandatet innenfor det mulighetsrom de har. I løpet av prosjektet økte bevisstheten hos deltakerne om viktigheten av å kunne redegjøre for og begrunne bedre både innad og utad i møte med kolleger i andre barnehager og overfor eiere og barnehagemyndighet.

Når det gjelder kompetanseutvikling ellers var temaene for de fire fagsamlingene valgt ut på bakgrunn av nærmere angitte og etterlyste tema i rapporten fra Trøndelag forskning og utvikling (Haugset mfl. 2014). Evalueringene fra de fire fagsamlingene viser høye score på opplevd relevans på alle temaene, og det derfor grunnlag for å konkludere at fagsamlingene, særlig sett i sammenheng med utviklingsarbeidene og veiledningen, har gitt en betydelig kompetanseutvikling både på kort sikt og på lengre sikt gjennom at barnehagene i prosessen også har utviklet seg som lærende organisasjoner. I slike

satsninger vil det for øvrig uansett være en viss «prosjekteffekt»¹⁰ i den betydning at oppmerksomhet og ekstra ressurser gir en opplevelse av positiv endring, mening og styrket selvfølelse i jobbsituasjonen så lenge ressursene fortsetter å komme. Det viktige for en prosjektledelse er da å benytte denne tiden godt slik at det i prosjektperioden, når entusiasmen er på topp, legges et grunnlag for varig statusendring, nødvendige strukturendringer og arbeid med fortsatt kompetanseheving.

5.2 Styrking av faglige nettverk

Videre var det et hovedmål at KOMÅP-prosjektet skulle gi deltakerne mulighet til å styrke sitt faglige nettverk, både med pedagoger i andre barnehager og med de barnehagefaglige miljøene ved universiteter og høyskoler i sin region. Dette målet ble langt på vei oppnådd, om enn i varierende grad i de ulike regionene som ble definert. Igjen spilte veilederne i prosjektet en avgjørende rolle for måloppnåelsen. At de fleste veilederne og foreleserne hadde yrkesmessig tilknytning til barnehagelærerutdanningene ved universiteter og høyskoler rundt i landet, var viktig med tanke på å forankre kompetanseløftet i aktuell barnehagepedagogikk og fagdiskursen innenfor feltet. Det betydde også svært mye at de veilederne og barnehagelærerutdannerne som ble rekruttert fra første dag var engasjerte, åpne for nye innsikter og nysgjerrige på den kompetanse og erfaring som de ansatte i de deltagende barnehagene representerte. Dette skapte gode, gjensidig utbytterike møter både på fagsamlingene og i veiledningen preget av anerkjennelse og åpenhet for ny kunnskap.

Det var en klar prioritering fra prosjektledelsens side at fagsamlingene måtte gi tid og rom for erfaringsdeling og nettverksbygging mellom deltakere fra samme fylke og på tvers av fylker når deltagelsen på hver enkelt regional samling gjorde dette aktuelt. Dette hadde blitt fremmet som en viktig suksessfaktor av referansegruppen fra første møte, og det viste seg også i evalueringene etter de første samlingene at det vanskelig kunne bli nok tid satt av til erfaringsdeling. Her måtte det i samarbeid med foreleserne og i dialog med deltakerne gjøres tilpasninger underveis. Etter hvert fant vi en balanse mellom ønsket om å få formidlet sentralt faglig innhold og behovet for erfaringsdeling som ifølge de jevnlig evalueringene var mer tilfredsstillende.

En like viktig faktor når det gjelder nettverksbygging og opplevelsen av å stå i en faglig sammenheng med andre åpne barnehager og med det pedagogiske miljøet for øvrig, var den tidligere omtalte kreative nyvinningen i forhold til opprinnelig prosjektplan som først ble prøvd ut i Bergen og omegn og som gikk ut på å samle alle de deltagende barnehagene i samme region til veiledningssamlinger ved en nærliggende høyskole. Den første samlingen ble arrangert ved Norsk Lærerakademis avdeling på Breistein i mai 2017, og tilbakemeldingene fra deltakerne og vurderingene fra veilederne på dette tiltaket var svært positive. Dette arrangementet ble senere modell for tilsvarende samlinger i Stavanger, Oslo

¹⁰ Dette fenomenet kalles gjerne for «Hawthorne-effekten» med henvisning til arbeidslivsstudier gjort ved Hawthorne Works i USA i 1920-årene. Betegnelsen brukes i dag om en utilsiktet positiv virkning av den oppmerksomheten og de økte ressursene som et forskningsprosjekt gjerne medfører og som kan forstyrre analysene av hvordan spesifikke intervensjoner eller planlagte endringer virker i for eksempel en organisasjon.

og Trondheim i november 2017. I Bergensregionen ble det arrangert en andre veiledningssamling i samme tidsrom.

Det fremgår av sluttrapportene fra deltakerne og veilederne at disse samlingene bidro til å styrke deltakernes faglige nettverk med kolleger og med utdanningsmiljøene i egen region. Videre var disse veiledningssamlingene viktige i prosessen med utviklingsarbeidene. Her ble det utvekslet ideer til blant annet utprøvinger og dokumentasjonsmåter og til formidling av resultater på erfaringskonferansen i januar 2018. Slik bidro disse samlingene både til faglig utvikling, inspirasjon og pågangsmot når det gjelder formidling og til styrking av deltakerne faglige nettverk utover prosjektperioden. I flere av regionene er det i etterkant av KOMÅP tatt initiativ til nye formaliserte fagnettverk for åpne barnehager, blant annet facebook - grupper.

5.3 Synliggjøring av de åpne barnehagene overfor eiere og beslutningstakere

Det at Utdanningsdirektoratet inviterte til et kompetanseløft og la ut informasjon på egne nettsider om påmelding og støtteordninger, var i seg selv en viktig påminnelse og et signal til kommunale fagstaber, andre barnehageeiere og barnehagemyndigheten om at åpen barnehage finnes der ute og er anerkjent av sentrale politiske myndigheter som en ønsket aktør innenfor feltet. I KOMÅP-prosjektet gav den økonomiske kompensasjonen for reiseutgifter og andre utgifter som ble utbetalt etter søknad og etter mottatt tilsagnsbrev fra direktoratet en uforutsett anledning til kontakt med barnehageeierne og ledelsesnivået i de deltagende barnehagene. Mange av eierne og styrerne tok kontakt med prosjektledelsen på SIK for å få hjelp med disse utbetalingene. Som vi har kommentert tidligere i denne rapporten, var våre erfaringer når det gjelder administrasjonenes kapasitet, responstid og oversikt over den daglige driften i barnehagene og deltagelsen i KOMÅP, svært varierende fra barnehageeier til barnehageeier. Våre erfaringer med samarbeidet med eiere og administrasjon gjennom prosjektet, tilsier videre at det økte offentlige fokuset på åpen barnehages egenart og bidrag som KOMÅP medførte, var viktig både for å bedre eiernes bevissthet om dette og dernest barnehageadministrasjonenes og ikke minst politikernes bevissthet. En økt bevissthet om at det finnes åpne barnehager i egen kommune, at de fyller en oppgave og har kompetente medarbeidere, er viktig kunnskap med tanke på blant annet ressursprioriteringer i budsjettarbeidet, men også for å stimulere til nytenkning omkring denne barnehagetypens plass i den helhetlige tenkningen om barnehagetilbudet i fremtiden. I drøftingene om åpen barnehages samfunnsmandat, egenart og bidrag til barnehagemangfoldet på fjerde fagsamling i november 2017, kom det klart frem at styrerne og de ansatte stadig opplever seg å være i en krevende markedsførings situasjon der de ofte blir stående mer og mindre alene om å fremme kunnskapen blant beslutningstakerne i egen kommune om det viktige arbeidet de utfører – et lavterskeltilbud for ulike grupper barnefamilier, hvorav noen særlig utsatte. På grunn av dette etterlyste mange på denne fagsamlingen mer kompetanse i politikkarbeid og nettverksbygging. De som opplevde å ha lykket med å snu negative holdninger i egen kommune og få endret planer om nedleggelse eller kutt i den kommunale støtten, delte velvillig sine informasjonstiltak og strategiske grep for å få politikerne og

barnehageadministrasjonene i tale og få endret deres syn. Det utrykte behovet for mer kompetanse på dette området bør tas i betraktning ved eventuelle senere oppfølgingskurs for ansatte og ledelse i de åpne barnehagene.

5.4 Kontakt med og bevisstgjøring overfor UH-sektoren

Prosjektet var planlagt som et tett faglig samarbeid mellom SIK som prosjektleder og Institutt for barnehagelærerutdanning ved Universitetet i Stavanger som hovedsamarbeidspartner på det pedagogiske området. En etablert, god kontakt mellom fagpersoner ved de to institusjonene fra tidligere samarbeid og stort engasjement for prosjektet fra de fagpersonene ved UiS som ble rekruttert som forelesere og ressurspersoner, gav det beste utgangspunktet for god kvalitet i gjennomføringen av fagsamlingene og dessuten en svært viktig inngang for prosjektledelsen til det norske barnehagefaglige miljøet ved universiteter og høyskoler i landet. Det ble etablert en egen prosjektgruppe for fagsamlingene med de fire foreleserne fra UiS, og ved hjelp av denne gruppas omfattende kontaktnett med fagpersonale ved barnehagelærerutdanningene landet rundt, fikk vi relativt raskt en god liste med aktuelle veiledere i regionene og forslag til personer som kunne tenke seg å sitte i referansegruppa for prosjektet.

I likhet med den svært positive og velvillige responsen vi fikk fra de opprinnelig forespurte ved barnehagelærerutdanningen ved UiS, var responsen fra lærestedene i Agder, Bergen, Trondheim og Oslo-området også svært positiv, og raskt hadde vi en referansegruppe med representanter fra barnehagelærerutdanningene ved Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning i Trondheim og ved Universitetet i Agder og et veilederkorps med tolv veiledere hvorav ti var barnehagelærerutdannere. I tillegg til å være positivt nysgjerrige til veilederoppgavene og til å bli mer kjent med åpen barnehage som barnehagetype, var alle uten unntak svært ydmyke mht. hvor liten erfaring de hadde med akkurat denne barnehagetypen, hvor lite forskningsbasert kunnskap de hadde oversikt over og hvor lite denne barnehagetypen var omtalt i barnehagelærerstudiet. De kunne også fortelle om betydelig uttalt skepsis blant kolleger ved barnehagelærerutdanningene når det gjelder fagkompetanse, god praksis og kvalitet i åpen barnehage, samtidig som denne skepsisen gjennomgående var lite informert av verken egen erfaring eller faglig kunnskap.

Med andre ord – veilederne og forelesernes ydmykhet på egne og utdanningsinstitusjonenes vegne var vel begrunnet. Samtidig var det altså en svært positive veiledergruppe og forelesergruppe som gikk i gang med planleggingen av veiledningen og fagsamlingene. Det felles overordnede perspektivet var at man så muligheten for, og så frem til, stor gjensidig læring både i veiledningen og i undervisningen. Alle ønsket å bidra til positive synergier mellom deltakernes erfaring og profesjonelle kunnskap om pedagogisk arbeid i åpen barnehage og deres egen veilederkompetanse, fagkunnskap og undervisningserfaring på ulike områder. Det mest konkrete resultatet av KOMÅP når det gjelder UH-sektoren etter et år med jevnlig veiledning og mange faglige møter mellom forelesere, veiledere og barnehagelærere i åpne barnehager, er at det nå finnes minst 10 fagpersoner sentralt plassert i fem

barnehagelærerutdanninger, mange med lang fartstid og fremtredende posisjoner i sektoren, som har besøkt og observert og lært mye om åpen barnehage og som har fått styrket sin tro på og sin respekt for det faglige bidraget disse barnehagene yter til samfunnet, til mange barnefamilier og til mange barn landet rundt. Dette er potensielt et svært betydningsfullt bidrag til feltet og et betydelig resultat av KOMÅP. Virkningen av denne økte kontakten, læringen og informasjonsflyten vil bare øke når mange av veilederne nå har sagt seg villige til å bidra til en lærebok om åpen barnehage med kapitler som gjenspeiler hovedtemaene i fagsamlingene og sentrale tema fra deltakernes utviklingsarbeider. Dette vil øke muligheten betydelig for at åpen barnehage som lavterskeltilbud, lokal møteplass og som inkluderingsarena blir mer tematisert og synliggjort i undervisningen og i emneplanene enn tilfellet er i dag.

5.5 Ny kunnskap om åpen barnehage

Frem til 2014 var kunnskapsgrunnlaget om åpen barnehage begrenset, men i tiden etterpå har det, slik det ble redegjort for innledningsvis, skjedd en utvikling, særlig idet Trøndelag Forskning og Utvikling publiserte sin rapport fra forskningsprosjektet «Undersøkelse om ulike sider ved åpne barnehager i Norge» (Haugset m.fl., 2014). De par siste årene har det også kommet til noen nyere studier og en PhD-avhandling samt flere artikler som belyser ulike sider ved de åpne barnehagenes driftsform og bidrag (Bulling, 2017; Haugset, 2016). Også flere av aktivitetene i KOMÅP-prosjektet har gitt muligheten for kunnskaputvikling, blant annet idet flere av foredragsholderne på fagsamlingene og veilederne i sitt arbeid har benyttet muligheten til å samle empiriske data med tanke på forskningsmessig bearbeiding og publisering i en planlagt lærebok og i ulike aktuelle tidsskrift.

Et eksempel på dette er Anita Berge og Øystein Lund Johannessens foredrag på erfaringskonferansen som bygger på en gjennomgang av deltakernes drøfting i grupper og fremlegg i plenum av hva som er åpen barnehages egenart, utfordringer og utviklingsmulighet. I forberedelsene til foredraget ble denne samlingen av utsagn systematisert og analysert og konklusjonene herfra vil senere bli publisert. Gjennomgangen som ble presentert bekrefter tidligere forskning når det gjelder åpen barnehages karakter av lokal møteplass og inkluderingsarena og et sted for å bygge nettverk, lære om det norske samfunnet og en lavterskel introduksjon til den ordinære barnehagen. Videre bekrefter deltakernes beretninger og refleksjoner tidligere forskning som har fremhevet åpen barnehage som en barnehagetype som er i en gunstig posisjon når det gjelder å ivareta kravene i rammeplanen om å være helsefremmende, virke forebyggende og bidra til sosial utjevning (Haugset mfl. 2014). Mangfoldet blant brukerne gir særegne muligheter for å tilby et fleksibelt pedagogisk tilbud kjennetegnet ved perspektivutvidende møter på tvers av sosiokulturelle og sosioøkonomiske skillelinjer. Videre gir den mulighet for sosialisering på tvers av generasjoner. I foredraget konkluderes det i tillegg med at de ansatte i åpne barnehager opplever seg i en krevende markedssituasjon der de må balansere hensynet til en godt pedagogisk opplegg med brukernes mangfoldige behov og interesser og barnehagemyndighetens retningslinjer og betingelser for støtte.

Felles for det bildet som tegnes av det pedagogiske arbeidet er at det er tilpasset en mangfoldig, skiftende og noe flyktig brukergruppe og der det for hvert barn også er en forelder eller en annen omsorgsperson til stede hele tiden. Dette forutsetter og skaper på mange måter en særegen pedagogikk som krever spesielle profesjonelle ferdigheter i å gripe øyeblikket og muligheten når den er der. Denne særegne pedagogiske kompetansen kjennetegnes videre ved at pedagogen må være særlig fleksibel og løsningsorientert ut fra bevisstheten om hvem som er i barnehagen i dag og hvilke muligheter de tilstedeværende voksne gir for spesielle aktiviteter og pedagogisk støtte. Den pedagogikken som her realiseres i «åpent lende», i betydning i en mindre beskyttet og forutsigelig institusjonell ramme enn den ordinære barnehagen, har sine utfordringer men også sine styrker som fortjener å bli skrevet frem og formidlet inn i det samlede barnehagefaglige feltet. Berge og Johannessen mener at deltakernes bidrag på fagsamlingene viser at ansatte i åpen barnehage samlet representerer mange viktige erfaringer og innsikter som kan gi inspirasjon, supplement og korrektiv til ordinær barnehagedrift.

KOMÅP-prosjektet ønsker å bidra til å skrive frem de åpne barnehagenes praksiskunnskap, og planene er å gjøre dette gjennom tekstbidrag til en ny temaside på udir.no som blir opprettet i 2018 og et bokprosjekt med bidrag fra veiledere, referansegruppemedlemmer og foredragsholdere som har bidratt i prosjektet. Det er gjort avtale med Utdanningsdirektoratet om at SIK skal levere ti tekster til den nye temasiden som tar for seg de temaene som ble behandlet i fagsamlingene i KomÅP-prosjektet foruten å reflektere de temaene som deltakerne i prosjektet arbeidet med i sine utviklingsprosjekt. Det er også skrevet kontrakt med Fagbokforlaget om å skrive en lærebok om åpen barnehage som vil kunne utbedre mangelen på oppdatert faglitteratur om den åpen barnehagen og slik gjøre det lettere å få dette temaet inn på undervisningsplanene i barnehagelærerutdanningen. Redaktører for boka er Kirsten Elisabeth Jansen, Øystein Lund Johannessen og Sissel Mørreaunet. Boka planlegges utgitt våren 2019.

5.6 Deltakernes faglige identitet og inspirasjon til fortsatt tjeneste og kompetanseutvikling

Det samlede inntrykk fra observasjoner, samtaler og skriftlige tilbakemeldinger fra deltakerne gjennom prosjektåret er at det store flertallet av deltakere har opplevd KOMÅP-prosjektet som det faglige løftet det var ment å bli. Denne positive opplevelsen må i høy grad tilskrives det faktum at sentrale myndigheter for første gang utlyste et kompetanseprosjekt som var primært rettet mot de ansatte i åpen barnehage og at alle bidragsytere underveis åpenbart gjorde sitt beste for at deltakerne skulle oppleve akkurat dette, dvs. at de denne gangen vær prioritert og særskilt utvalgt og at de i alle prosjektaktiviteter opplevde seg sett og positivt verdsatt som kompetente yrkesutøvere i et interessant men krevende praksisfelt. At dette lyktes så bra som alle evalueringer og rapporter vitner om, er først og fremst en honnør til foreleserne og veilederne, referansegruppa, prosjekteier Utdanningsdirektoratet og – om vi kan si det selv – prosjektledelsen ved SIK. Alle har på hver sine måter gjort sitt beste for å formidle at de ansatte i de åpne barnehagene denne gangen er hovedpersonene som fortjener honnør og anerkjennelse og det beste faglige bidraget vi kan tilby. Resultatet av dette, som reflekteres i de samme

samtalene, e-postene og perioderapportene, er at de fleste deltakerne har opplevd at KOMÅP bidro til å styrke deres faglige identitet kollektivt og individuelt ved å anerkjenne deres eksisterende profesjonelle kunnskap og rike erfaring som viktig og som et nødvendig utgangspunkt for læring. Videre at undervisning og veiledning skapte rom for faglige samtaler og refleksjoner som styrket forståelsen av å være anerkjent som barnehagepedagoger med en særegen kompetanse, men like fullt del av en større profesjonell sammenheng enn deres egen, der man jobber ut fra den samme etablerte profesjonskunnskapen og de samme overordnede mål som er reflektert i profesjonsutdanningene, i rammeplanen, barnehageloven og barnekonvensjonen. Målsettingen nå, etter at KOMÅP er ferdig, må være å sikre at mest mulig av den kunnskapen, forståelsen, energien og entusiasmen som ble generert ved hjelp av kunnskapsdepartementets bevilgning til dette prosjektet, blir forsøkt kanalisert videre i fortsatt nettverksbygging, politikkarbeid og kompetanseutvikling individuelt og i egen organisasjonen. Videre at den kunnskapsutviklingen som har skjedd i de åpne barnehagene selv, hos eierne og hos prosjektledelsen og samarbeidspartnerne, blir dokumentert, kvalitetssikret og formidlet på aktuelle plattformer for alle aktørgruppene. Hva som mer konkret kan ligge i dette i 2018 og videre har vi allerede sagt noe om ovenfor, men vi vil likevel oppsummere dette og denne rapporten som helhet i et siste og avsluttende kapittel.

6. Oppsummering og veien videre

I denne rapporten har vi redegjort for bakgrunnen for KOMÅP, gjennomføringen av prosjektet og resultater og måloppnåelse basert på analyse av innsamlede data. Nå avslutningsvis vil vi oppsummere kort før vi løfter blikket og ser på veien videre for åpen barnehage i Norge og vårt fortsatte bidrag til dette segmentet innenfor barnehagefeltet i Norge.

KOMÅP ble designet ut fra funn og føringer i Trøndelag forskning og utredning sin rapport til Utdanningsdirektoratet fra 2014 (Haugset mfl., 2014). SIK la i sitt anbud vekt på at kompetanseopplegget skulle prege arbeidsplassen og kollegafellesskapet hele prosjektåret, men også i fortsettelsen, videre at det skulle være en tett kobling til deltakernes daglige praksis og hverdagskunnskap samt at de åpne barnehagene skulle få styrket sitt faglige nettverk både med pedagoger i andre barnehager og med de barnehagefaglige miljøene i kommunene og ved universiteter og høgskoler.

Vår samlede vurdering basert på løpende empiriske data samlet inn underveis i prosessen gir grunn til å karakterisere måloppnåelsen som høy på alle områdene som ble vektlagt i tilbudet. I rapporten har vi pekt på flere faktorer som har vært avgjørende for måloppnåelsen. Her vil vi spesielt nevne den svært takknemlige, velvillige og engasjerte målgruppen av ansatte i de deltagende åpne barnehagene og våre gode samarbeidspartnere og relasjonene til disse, der alle parter har vist stort engasjement og ansvar og der det har vært lett for oss som prosjektledelse å delegere og trekke positive vekslers på de mange ressurspersonene som har vært involvert. Vi kan også konkludere at veilederkorpsset spilte en avgjørende rolle for den høye måloppnåelsen. Deres bidrag som bindeledd mellom prosjektledelsen og deltagerne og den faglige og personlige støtten de representerte i arbeidet med utviklingsprosjektene bidro sterkt til deltageres samlede utbytte foruten at det skapte nye kontaktpunkter og relasjoner mellom de åpne barnehagene og de lokale UH-institusjonene, i tråd med oppdragsgivers ønske. Endelig vil vi nevne den imøtekommenheten, tilliten og fleksibiliteten vi har blitt møtt med hos oppdragsgiver Utdanningsdirektoratet gjennom hele prosessen som en viktig faktor for god måloppnåelse. Vi har opplevd å ha fått stor frihet til å utvikle og justere prosjektdesignet etter hvert som vi gjorde nye erfaringer og så nye behov, men at vår kontaktperson samtidig fulgte godt med og var lett tilgjengelig for råd og drøftinger når det var behov for dette. Dette mener vi har kommet deltakerne til gode ved at prosjektledelsen har blitt opplevd som tilstedeværende for dem mellom samlingene og at vi har kunnet opptre med tilstrekkelig autoritet, handlingsrom og adekvat støtte ved behov.

Resultatet av prosjektet, kort fortalt, er en styrket faglig kompetanse og identitet individuelt hos de 112 deltakerne og kollektivt i de 62 barnehagene som fullførte prosjektet og styrkede faglige nettverk de åpne barnehagene imellom, både lokalt, regionalt og både internt innen sektoren og eksternt mot barnehagemyndigheter, eiere og barnehagelærerutdanningen. Gjennom våre mange møter med deltakerne i KOMÅP mener vi å ha sett en bevegelse mot små og store nettverk av ansatte som er mer

selvbevisste og synlige i barnehagelandskapet og klare for å melde seg mer på i den offentlige samtalen om åpen barnehages plass og betydning i samfunnet. På den andre siden, og særlig i forbindelse med erfaringskonferansen januar 2018, har sentrale myndigheter blitt utfordret og har vist økt interesse og vilje til å inkludere åpen barnehage i sin strategiske tenkning om barnehagen både i forhold til tidlig innsats, mangfold og inkludering og et mangfoldig barnehagetilbud. Dette er en utvikling det blir spennende å følge fremover, og vi er derfor glade for at vi som prosjektleder har fått i oppgave å bidra til å realisere denne politiske målsettingen gjennom to mindre oppfølgingsprosjekt. Det ene – etablering av egne temasider for åpne barnehager på udir.no – har allerede blitt nevnt. Det andre er gjennomføring av en femte runde med regionale samlinger for de deltagende barnehagene hvor man også vil invitere barnehageadministrasjoner, barnehageeiere, fylkesmannen, UH-sektoren og andre aktører som vil ha nytte av oppdatert informasjon om denne driftsformen.

Også det omtalte lærebokprosjektet i samarbeid med Fagbokforlaget vil ha en viktig funksjon for oss i å holde kontakt med dette barnehagefaglige segmentet i tiden fremover, idet medforfatterne representerer barnehagelærerutdanningene og forskningen på barnehager over hele landet men også fordi flere av medforfatterne selv jobber i åpne barnehager og skal formidle erfaringer fra egen praksis. Alle disse videreføringsprosjektene vil bidra til at SIK fortsatt kan være tilgjengelig som samtalepartner og støtte for initiativtakere i de åpne barnehagene som ønsker å lage nye eller styrke og utvide eksisterende faglige nettverk eller etablere møteplasser for jevnlig erfaringsdeling og faglig utvikling slik man har fått til for eksempel i Bergensregionen med deres faglige forum.

I den utviklingen vi nå ser konturene av, mener vi det er viktig at de åpne barnehagene fortsetter å være seg bevisst sin egenart og det legitime i å være en liten aktør i barnehagefloraen med mulighet for å være et konstruktivt korrektiv til den ordinære barnehagen. Målet må være at man i prosessen med å bli anerkjent som like nødvendig og like god som det store flertallet av ordinære barnehager ikke ender opp med å bli for lik majoriteten men isteden fortsetter å utvikle sin egenart og sitt særegne bidrag.

Referanser

- Berge, A. og Johannessen Ø. L. (i prosess). *Åpen barnehage – pedagogisk tilbud og lokal møteplass i en presset markedsituasjon.*
- Bulling, I.,S (2017). En mangfoldig møteplass. Åpen barnehage som integreringsarena. *Barn*, 2-3, 73–87
- Dreyfus, H. L og Dreyfus, S. E. (1986). *Mind Over Machine. The Power of Human Intuition and Experience in the Era of the Computer.* New York: The Free Press.
- Forskrift om rammeplan for barnehagen innhold og oppgaver. (2017). *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.* Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-04-24-487>
- Haugset, A. S., Gotvassli, K-Å, Ljunggren, B. og Stene, M. (2014). *Åpne barnehager i Norge. Organisering, bruk og betydning (Rapport 2014:9).* Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling
- Haugset, A. K. (2016). Åpne barnehager som rekrutteringsarena for ordinær barnehage. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 2, 32 – 45.
- Johannessen, Ø. L. (2015). *Kulturkompetanse i religionsundervisningen? En studie av religionslæreres arbeid i det mangfoldige klasserommet (Doktorgradsavhandling).* Det humanistiske fakultet, Universitetet i Stavanger, Stavanger.
- Meld. St. 24 (2012–2013). (2013). *Framtidens barnehage.* Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-24-20122013/id720200/sec1>
- Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Tiller, T. (2006). *Aksjonslæring – forskende partnerskap i skolen: motoren i det nye læringsløftet.* Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Tingstad, V. og Kvamstad, V. (1998). *Åpen barnehage. Kvinnecafé eller møteplass med barnet i sentrum? to delundersøkelser (Rapport nr 51).* Trondheim: Norsk senter for barnehageforskning.
- Tripp trapp åpen barnehage. (2013). *Tilbakeblikk og betraktninger i forbindelse med 20 års jubileum høsten 2013.* Hentet fra <http://komaap.com/ressurser.html>

Vedlegg

I. Åpne barnehager som fullførte KOMÅP-prosjektet – etter kommune

1. Bergen
2. Bergen
3. Bergen
4. Bergen
5. Bergen
6. Bergen
7. Bergen
8. Bergen
9. Bergen
10. Bergen
11. Bergen
12. Bergen
13. Bergen
14. Bergen
15. Bodø
16. Bodø
17. Bærum
18. Bærum
19. Drammen
20. Fet
21. Fjell
22. Fjell
23. Fjell
24. Fredrikstad
25. Fredrikstad
26. Fredrikstad
27. Frøya
28. Halden
29. Haugesund
30. Hå
31. Larvik
32. Larvik
33. Lyngdal

34. Lørenskog
35. Moss
36. Moss
37. Nesodden
38. Os
39. Oslo
40. Oslo
41. Oslo
42. Oslo
43. Porsgrunn
44. Rana
45. Røyken
46. Sandnes
47. Sandnes
48. Sandnes
49. Sarpsborg
50. Sarpsborg
51. Skedsmo
52. Stavanger
53. Stavanger
54. Stavanger
55. Stavanger
56. Time
57. Trondheim
58. Trondheim
59. Trondheim
60. Trondheim
61. Voss
62. Våler

II. Veilederrapporter i KOMÅP-prosjektet

Første veilederrapport

Rapportskjema for veilederbesøk i barnehagene – KOMÅP

A. Barnehagens navn og organisasjon

Navn:

Eier og organisasjons- /driftsform:

Andre åpne barnehager med samme eier?

Finansiering:

Medlem i / deltaker i nettverk med andre åpne barnehager?

Kontaktinformasjon til barnehagen:

B. Ansatte

1. Styrer / pedagogisk leder med navn, stillingsbenevnelse og utdanning
2. Andre ansatte i hel og delstillinger (antall / navn - også ansatte som ikke deltar i KOMÅP)
3. Frivillige medhjelpere

C. Lokaler:

(Egne lokaler / deler med andre brukere, type lokale, ca størrelse og innredning, tilgang til kjøkken og andre «spesialrom», uterom, utstyr, kapasitet / godkjent for, etc. ...)

D. Tilbudet:

1. Åpningstider
2. Faste aktiviteter:
3. Periodiske / spesielle aktiviteter:
4. Pris pr besøk:
5. Hva har barnehagen av årsplaner og periodeplaner:

E. Brukere og brukergrupper (basert på statistikk og kjønn)

1. Registrerte brukere på årsbasis:
2. Gjennomsnittlig besøk en vanlig dag / uke og andel faste brukere: Fordelingen på ulike brukertyper
3. Hvilke brukertyper kjenner personalet igjen og hvor stor andel utgjør hver av dem? Følg for eksempel kategoriseringen i Haugset mfl. 2014 sin rapport (som oppført nedenfor) eller bruk like gjerne en enklere kategorisering:
 - «Foreldrepermisjons- / ventebukeren»:
 - «Kombinasjonsbrukeren» (deltid i ordinær bhg + åpen bhg):
 - «Hjemmebarndomsbrukeren»
 - «Den arbeidssøkende brukeren»
 - «Den sosialt marginaliserte brukeren»
 - Asylsøkere, innvandrere, flerspråklige
 - «Forbrukeren» (de som shopper gode tilbud og opplevelser for seg og sitt barn og bruker den åpne barnehagen innimellom som ett av mange tilbud)

F. Utviklingsarbeidet i KOMÅP

1. Prosjektgruppa består av:

(for eksempel: kun personalet i egen bhg, deltakere fra andre åpne bhg med samme eier, deltakere fra andre åpne bhg i samme by / bydel / bygd / kommune, annen sammensetning)

2. Hvis samarbeid med / felles prosjekt med andre åpne bhg – hvilke?
3. Tema for utviklingsarbeidet:
4. Arbeidsmåter:
5. Milepæler / oversikt over faser i utviklingsarbeidet med datoer / tidsramme:

G. Opplevelser og erfaringer fra første fagsamling

1. Har personalet diskutert første fagsamling i etterkant? Hva kom fram?

(for eksempel samstemte eller sprikende erfaringer og opplevelser, noe alle var enige om, forslag til forbedringer på neste fagsamlingene, etc.)

2. Noen tema / problemstillinger som deltakerne ble særlig opptatt av og har snakket om på jobben i etterkant?

3. Noen tema (utover eventuelt valgt tema for utviklingsarbeidet) som deltakerne ønsker mer fordypning i?
4. Har deltakerne konkrete planer om hvordan de vil realisere slik faglig fordypning på egenhånd?

H. Forslag til tema på siste fagsamling og på erfaringsseminaret

- På fjerde fagsamling vil det være noe rom for å ta opp et faglig tema utover de som allerede er beskrevet i oversikten over prosjektet og som deltakerne ønsker innføring eller fordypning i (se Øysteins gjennomgang på første fagsamling). Prosjektledelsen ønsker innspill fra deltakerne på tema som deltakerne kunne ønske seg.
- Videre ønsker prosjektledelsen innspill fra deltakerne på tema man ønsker skal bli tatt opp på plenumssamlingene under erfaringskonferansen i Oslo i februar 2018 og på fagpersoner / foredragsholdere man gjerne skulle ønske å høre

I. Annen relevant informasjon som fremkom under besøket i barnehagen:

Andre veilederrapport

Informasjonsbrev med veiledning angående andre veilederrapport KOMÅP

KOMÅP-prosjektet går nå inn i den avsluttende fasen, og i den forbindelse har vi blitt enige med veilederne om at det skal lages en siste **veilederrapport**. Denne rapporten skal være todelt, hvor første del skrives av veilederne og andre del skrives av de deltagende barnehagene i KOMÅP prosjektet. **De to delene skal sendes samlet fra veileder til prosjektledelsen før jul.**

Første del – samlet rapport fra veileder

- Reflekterer over og oppsummerer hele veiledningsprosessen under ett og felles for alle barnehagene veilederen har veiledet, gjerne med eksempler som illustrere en allmenn erfaring eller eksempler på spesielt interessante erfaringer.

Andre del – delrapporter fra barnehagene

- En kort rapport på ca 1 ½ side skrevet av de deltagende barnehagene selv. Denne sendes til veileder innen 1 desember eventuelt noe senere etter nærmere avtale med veileder.
- Rapporten skal
 - Gi en kort beskrivelse av utviklingsarbeidet (se forslag til disposisjon under). Dette innebærer å gjøre kort rede for tema, problemstilling, arbeidsmåte /utprøving og observasjonsmåte / dokumentasjon foruten å gi en refleksjon over det som er gjort og kort konkludere. Her kan man for eksempel legge vekt på hva man har lært og gi en vurdering av læringsutbyttet
 - Si noen ord om veiledningen – hvilke forventninger dere hadde, i hvilken grad de ble oppfylt og hva som var suksessfaktorene og utfordringene slik dere opplevde det.
 - Si noen ord om deltagelsen i KOMÅP som helhet – også her hvilke forventninger dere hadde til utbyttet av å delta, i hvilken grad de ble oppfylt og hva som var suksessfaktorene og utfordringene slik dere opplevde det

Forslag til disposisjon / rapporteringsmal til andre del

NB! Denne disposisjonen er veiledende – slå gjerne sammen punkter!

Hvis vi tar utgangspunkt i Tom Tillers tre spørsmål til rapporteringen fra et aksjonslæringsprosjekt («gjort – lært - lurt») kan vi tenke at en slik rapport kan ha følgende hoveddeler:

- Hva har vi gjort?
 - «Vårt tema» med bakgrunn og begrunnelse for valg av tema (gjerne med kort redegjørelse for «situasjonen» før igangsetting av utviklingsarbeidet
 - «Problemstilling»

- «Plan for utprøvingen» / aktiviteten / studien – hva ønsket vi å gjøre, når og hvordan
- «Dokumentasjon» underveis
 - Hva observerte vi og hvordan dokumenterte vi dette – skriftlige notater?, foto?, video?
 - Hvilke andre kilder til informasjon benytter vi - Innhenting av informasjon fra ulike skriftlige kilder, internett, andre medier?
- Hva har vi lært?
 - «Refleksjon»: Analyse / funn / evaluering
 - Hva erfarte vi, hvordan var opplevelsen for de som deltok, hva fant vi ut?
 - Hva var vellykket, hva lyktes vi mindre med?
 - Hvorfor gikk det bra det som gikk bra (suksessfaktorer)?
 - Hvorfor gikk det mindre bra det som kunne gått bedre (utfordringer)?
- Hva var lurt?
 - «Ny kunnskap»
 - Hva kan være lurt å gjøre en annen gang
 - Hva kan være nyttig for andre å høre om fra vårt utviklingsarbeid

Tidsfrister

- Tidsfrist for barnehagene for å levere inn sin 1 ½ -siders rapport til veileder er 1 desember (hvis ikke annet er avtalt direkte med veileder).
- Tidsfristen for veilederne å levere inn samlet rapport er 24 desember.

III. Program til erfaringskonferansen 29. - 30. januar 2018

Erfaringskonferansen

Gardermoen 29. - 30. januar 2018



Dag 1: Mandag 29. januar

10.00 – 11.00 **REGISTRERING**

11.00 – 11.30 **Åpning av konferansen** v/ Dekan ved VID vitenskapelige høgskole Elisabeth Brodtkorb

11.30 – 12.15 **Foredrag** med tema «Den åpne barnehagens plass og utfordringer sett i lys av barnehagens brede samfunnsmandat» v/ Turid Thorsby Jansen (Tidligere førstelektor ved Høgskolen i Sørøst-Norge)

12.15 – 12.25 **PAUSE**

12.25 – 12.40 Spørsmål og diskusjon

12.40 – 13.00 **Framføring** «Lille Olle Bolles store verdensreise» v/ Trondheim International Playground

13.00 – 14.00 **LUNSJ**

14.00 – 15.10 Presentasjon av utviklingsarbeid i parallelle sesjoner - Økt 1 (Framføringer)

15.10 – 15.30 **PAUSE**

15.30 – 16.30 Presentasjon av utviklingsarbeid i parallelle sesjoner – Økt 2 (Poster)

16.30 – 16.50 **PAUSE**

16.50 – 18.00 Presentasjon av utviklingsarbeid i parallelle sesjoner – Økt 3 (Framføringer)

20.00 – 23.00 **FESTMIDDAG**

Dag 2: Tirsdag 30. januar

08.30 – 09.00 **REGISTRERING** for deltakere dag 2.

09.00 – 09.10 **ÅPNING**

09.10 – 09.40 **Foredrag** med tema «Den åpne barnehagens egenart og utviklingsmuligheter. Barnehagelærernes egne perspektiver» v/ Anita Berge (Universitetet i Stavanger) og Øystein Lund Johannessen (Senter for interkulturell kommunikasjon).

09.40 – 10.30 Presentasjon av tre utviklingsarbeid:

1. Brynelunden opne barnehage
2. Kongsten barnehage, Treffpunktet og Åpen øst
3. Språkstien Åpen barnehage og Åpen barnehage Sentrum

10.30 – 10.45 **PAUSE**

10.45 – 11.15 **Foredrag** med tema «Mangfold i barnehagesektoren – den åpne barnehagens bidrag og plass i utdanningssamfunnet» v/ Bjørn Haugstad Statssekretær i Kunnskapsdepartementet

11.15 – 11.30 Spørsmål og diskusjon

11.30 – 12.30 **LUNSJ**

12.30 – 13.30 **Panel samtale og plenumsdiskusjon** med tema «Den åpne barnehagens bidrag og plass i samfunnet». Paneldeltakerne vil være representanter for institusjoner og fagmiljø med kompetanse i og interesse for barnehagen som samfunnsinstitusjon. Ledet av Sissel Mørreaunet (Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning).

13.30 – 13.45 **PAUSE**

13.45 – 14.15 **Avslutningsforedrag** med tema «En veileders refleksjoner over KOMÅP - de kom, så og vant» v/ Kirsten E. Jansen (Universitetet i Agder)

14.15 – 14.45 **Avslutning av konferansen** v/ Solveig Helene Aksnes (UDIR) og Øystein Lund Johannessen (SIK)

IV. Presentasjoner på erfaringskonferansen i KOMÅP-prosjektet

Første runde 14:00-15:10 - PP	Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4	Rom: Terminal 5
Presentasjon 1	Barnehage 1a	Barnehage 2a og b	Barnehage 3a,b,c og d	Barnehage 4a	Barnehage 5a
Presentasjon 2	Barnehage 1b	Barnehage 2c	Barnehage 3e	Barnehage 4b	Barnehage 5b
Presentasjon 3	Barnehage 1c	Barnehage 2d	Barnehage 3f	Barnehage 4c	Barnehage 5c
Oppsummering					
Pause 15:10 - 15:30					
Andre runde 15:30-16:30 - Poster	Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4	
Barnehage 1	Barnehage 6a	Barnehage 7a	Barnehage 8a	Barnehage 9a	
Barnehage 2	Barnehage 6b og c	Barnehage 7b	Barnehage 8b	Barnehage 9b, c, og d	
Barnehage 3	Barnehage 6d	Barnehage 7c	Barnehage 1c	Barnehage 9e	
Barnehage 4	Barnehage 6e	Barnehage 7d		Barnehage 9f	
Pause 16:30-16:50					
Tredje runde 16:50-18:00 - PP	Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4	Rom: Terminal 5
Presentasjon 1	Barnehage 10a	Barnehage 11a	Barnehage 12a	Barnehage 13a	Barnehage 14a
Presentasjon 2	Barnehage 10b	Barnehage 11b	Barnehage 12b	Barnehage 13b	Barnehage 14b
Presentasjon 3	Barnehage 10c			Barnehage 13c	Barnehage 14c
Oppsummering					

Første runde 14:00 -15:10				
Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4	Rom: Terminal 5
Sesjon 1	Sesjon 2	Sesjon 3	Sesjon 4	Sesjon 5
Sesjonsleder: Anita Berge	Sesjonsleder: Berit Tofteland	Sesjonsleder: Margrethe Jernes	Sesjonsleder: Inger Benny Espedal Tungland	Sesjonsleder: Marte Eriksen
Presentasjoner: 1. Barnehage 1a - Fysisk miljø rundt samlingsstunden, 2. Barnehage 1b – Foreldre- veiledning 3. Barnehage 1C - Videreutvikling av sangrepertoar	Presentasjoner: 1. Barnehage 2a og b – Sansene, 2. Barnehage 2c - Samlingsstund, 3. Barnehage 2d - Foreldresamarbeid/ Veiledning	Presentasjoner: 1. Barnehage 3a, b, c og d - Foreldre som ressurs, 2. Barnehage 3e - Samling, 3. Barnehage 3f - Babytrall	Presentasjoner: 1. Barnehage 4a – Foreldre- samarbeid og samspill, 2. Barnehage 4b – Samlings- stund, 3. Barnehage 4c - Leseglede	Presentasjoner: 1. Barnehage 5a - Samlingsstund og språk (teater), 2. Barnehage 5b - Fra råd til veiledning, 3. Barnehage 5c - Turdag
Publikum: 1. Barnehage 10a 2. Barnehage 10b 3. Barnehage 10c 4. Barnehage 6a 5. Barnehage 6b og c 6. Barnehage 6d 7. Barnehage fra plenum foredrag	Publikum: 1. Barnehage 11a 2. Barnehage 11b 3. Barnehage 7a 5. Barnehage 7b 6. Barnehage 7c	Publikum: 1. Barnehage 12a 2. Barnehage 12b 3. Barnehage 8a 4. Barnehage 8b 5. Barnehage fra plenum foredrag	Publikum: 1. Barnehage 13a 2. Barnehage 13b 3. Barnehage 13c 4. Barnehage 9a 5. Barnehage 9a, b og c 6. Barnehage 9e	Publikum: 1. Barnehage 14a 2. Barnehage 14b 3. Barnehage 14c 4. Barnehage 6e 5. Barnehage 7d 7. Barnehage 9f 8. Barnehage fra plenum foredrag

Posterrunden: Publikum har mulighet til å besøke 3 av 4 posterrom. Publikum bytter rom hver 20 minutter og det er seksjonsleder som gir beskjed om når og hvor publikum skal gå.

Andre runde 15:30 - 16:30			
Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4
Sesjon 6	Sesjon 7	Sesjon 8	Sesjon 9
Sesjonsleder: Trude Kyrkjebø	Sesjonsleder: Sigurd Haus	Sesjonsleder: Nina Angeltveit	Sesjonsleder: Kjersti Sandnes Haukedal
Poster: 1. Barnehage 6a - Samlingsstund, 2. Barnehage 6 b og c - Synliggjøring av åpen barnehage, 3. Barnehage 6d - Vi snakker norsk, 4. Barnehage 6e - Musikk	Poster 1. Barnehage 7a – Samlingsstund, 2. Barnehage 7b - Synliggjøring/Fysiske rommet 3. Barnehage 7c – «Sans meg» - synliggjøring og sansene hos ungene 4. Barnehage 7d - Bedre tilbud til de eldste barna	Poster: 1. Barnehage 8a - Samlingsstund, 2. Barnehage 8b - Fellesskapet, 3. Barnehage 8c (stand) - musikk	Poster: 1. Barnehage 9a - Rammene rundt samling og overgang til måltid, 2. Barnehage 9b, c og d - Møte med barn og foresatte/omsorgspersoner i en flerkulturell åpen barnehage, 3. Barnehage 9e - Lek med yngste barna, 4. Barnehage 9f- Besøk av helsesøster i barnehagen
Publikum: 1. Barnehage 1a 2. Barnehage 1b 3. Barnehage 10a 4. Barnehage 10b 5. Barnehage 10c 6. Barnehage 5a 7. Barnehage 14c 8. Barnehage fra plenum foredrag	Publikum: 1. Barnehage 2a og b 2. Barnehage 2c 3. Barnehage 2d 4. Barnehage 11a 5. Barnehage 11b 6. Barnehage 14b 8. Barnehage 5b 9. Barnehage fra plenum foredrag	Publikum: 1. Barnehage 3 a, b, c og d 2. Barnehage 3e 3. Barnehage 3f 4. Barnehage 12a 5. Barnehage 12b 6. Barnehage 5c 7. Barnehage fra plenum foredrag	Publikum: 1. Barnehage 4a 2. Barnehage 4b 3. Barnehage 4c 4. Barnehage 13a 5. Barnehage 13b 6. Barnehage 13c 7. Barnehage 14a

Tredje runde 16:50 – 18:00				
Rom: Terminal 1	Rom: Terminal 2	Rom: Terminal 3	Rom: Terminal 4	Rom: Terminal 5
Sesjon 10	Sesjon 11	Sesjon 12	Sesjon 13	Sesjon 14
Sesjonsleder: Anita Berge	Sesjonsleder: Berit Tofteland	Sesjonsleder: Margrethe Jernes	Sesjonsleder: Inger Benny Espedal Tungland	Sesjonsleder: Marte Eriksen
<p>Presentasjoner:</p> <p>1. Barnehage 10a - Samlingsstund,</p> <p>2. Barnehage 10b - Anerkjennende voksne/første opplevelse av barnehagen,</p> <p>3. Barnehage 10c - Arbeid med språk og flerkulturellsammfunn</p>	<p>Presentasjoner:</p> <p>1. Barnehage 11a - Relasjon mellom barnet og den voksne,</p> <p>2. Barnehage 11b - Tilrettelegging av rommet for lek og læring,</p>	<p>Presentasjoner:</p> <p>1. Barnehage 12a – Foreldreveiledning – anerkjennende kommunikasjon</p> <p>2. Barnehage 12b - Innhente kontakt informasjon/antall brukere</p>	<p>Presentasjoner:</p> <p>1. Barnehage 13a - Språklæring gjennom musikk og sang i samlingsstund,</p> <p>2. Barnehage 13b - Rommet som den tredje pedagogen,</p> <p>3. Barnehage 13c – Måltidet</p>	<p>Presentasjoner:</p> <p>1. Barnehage 14a- Informasjon til dei vaksne,</p> <p>2. Barnehage 14b - Grip øyeblikket - pedagogisk arbeid på gulvet,</p> <p>3. Barnehage 14c - Samlingsstund</p>
<p>Publikum:</p> <p>1. Barnehage 1a</p> <p>2. Barnehage 1b</p> <p>3. Barnehage 1c</p> <p>4. Barnehage 6a</p> <p>5. Barnehage 6b og c</p> <p>6. Barnehage 6d</p> <p>7. Barnehage fra plenum foredrag</p>	<p>Publikum:</p> <p>1. Barnehage 2a og b</p> <p>2. Barnehage 2c</p> <p>3. Barnehage 2d</p> <p>4. Barnehage 7a</p> <p>5. Barnehage 7b</p> <p>6. Barnehage 7c</p>	<p>Publikum:</p> <p>1. Barnehage 3 a, b, c og d</p> <p>2. Barnehage 3e</p> <p>3. Barnehage 3f</p> <p>4. Barnehage 8a</p> <p>5. Barnehage 8b</p> <p>6. Barnehage fra plenum foredrag</p>	<p>Publikum:</p> <p>1. Barnehage 4a</p> <p>2. Barnehage 4b</p> <p>3. Barnehage 4c</p> <p>4. Barnehage 9a</p> <p>5. Barnehage 9b, c, og d</p> <p>6. Barnehage 9f</p>	<p>Publikum:</p> <p>1. Barnehage 5a</p> <p>2. Barnehage 5b</p> <p>3. Barnehage 5c</p> <p>4. Rotnissen,</p> <p>5. Barnehage 7c</p> <p>6. Barnehagen 9f</p> <p>7. Barnehage fra plenum foredrag</p>



Saksbehandler: Solveig Helene Aksnes 1760

Vår dato:
14.03.2017

Vår referanse: sha
2017/1267
15009/2017

Deres dato:

Deres referanse:

I følge liste

Tilsagnsbrev

Tilskudd til kompetanseprogram for ansatte i åpne barnehager

Det vises til søknad om støtte til deltakelse på kompetanseprogram (KOMÅP) for åpne barnehager.

I forbindelse med deltakelse på KOMÅP kan barnehageeier søke om støtte, en fast sats på 20 000 kr for hver barnehage. Midlene skal bidra til å dekke reiseutgifter og opphold på fagsamlingene. Eventuelle restmidler kan benyttes til å dekke utgifter til studiemateriell og studietimer i egen barnehage. Utdanningsdirektoratet innvilger søknaden på 20 000 kr. og ber om at virksomheten snarest sender faktura til Utdanningsdirektoratet. Faktura merkes 1760sha/prosjekt KOMÅP og sendes:

- E-faktura: Elektronisk Handelsformat (EHF) til Utdanningsdirektoratets organisasjonsnummer NO 970 018 131
- Papirfaktura: Sendes til Utdanningsdirektoratet, Fakturamottak DFØ, Postboks 4104, 2307 Hamar

Vi gjør oppmerksomme på at faktura må sendes innen 01.11.17. Utdanningsdirektoratet forbeholder seg retten til å iverksette kontroll med at midlene er nyttet etter forutsetningene, jf bevilgningsreglementet for staten § 10. Hvis midlene ikke er benyttet etter forutsetningene kan Utdanningsdirektoratet kreve hele eller deler av tildelingen tilbakebetalt.

Ved utbetaling til kommune/eier med flere barnehager, presiser hvilken barnehage. (Dersom det sendes faktura på vegne av flere mottakere må det fremgå av faktura hvilke barnehager det faktureres for)

Vennlig hilsen
Utdanningsdirektoratet

Sidsel Sparre
avdelingsdirektør

Solveig Helene Aksnes
seniorrådgiver

Dokumentet er elektronisk godkjent

Postadresse:
Postboks 9359 Grønland, 0135 OSLO
Besøksadresser:
Schweigaards gate 15 B, Oslo
Britveien 4, Molde
Parkgata 36, Hamar

Telefon:
+47 23 30 12 00
Telefaks:
+47 23 30 12 99

E-post:
post@utdanningsdirektoratet.no
Internett:
www.utdanningsdirektoratet.no
Org.nr.:
NO 970 018 131

Bankgiro:
7694 05 10879
IBAN:
NO8876940510879
BIC/SWIFT
DNBANOKK

**Senter for Interkulturell Kommunikasjon
2018**

978-82-93535-09-6

ISSN: 1500-1474

Senter for interkulturell kommunikasjon

Misjonsmarka 11, 4024 Stavanger

www.sik.no